

Mañas, Vladimír

Nicolaus Zangius, jinak také Niklas Zange, Zanchi, Zenggl, Zenchel

In: Mañas, Vladimír. *Nicolaus Zangius: hudebník přelomu 16. a 17. století : na stopě neznámému*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2020, pp. 19-77

ISBN 978-80-210-9716-2; ISBN 978-80-210-9717-9 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143690>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2 NICOLAUS ZANGIUS, JINAK TAKÉ NIKLAS ZANGE, ZANCHI, ZENGGL, ZENCHEL

VIR PERHUMANUS ET MUSICUS SUAVISSIMUS

2.1 Místo a datum narození: verze oficiální

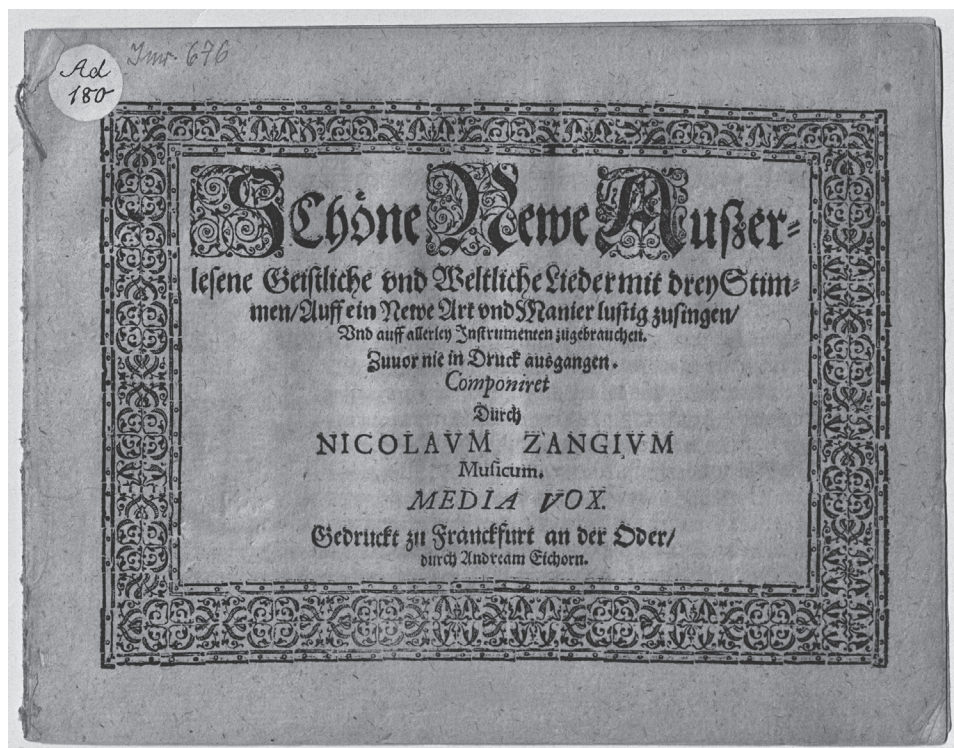
Zangiův původ bývá tradičně odvozován z jeho první známé sbírky *Schöne Neue Auszerlesene Geistliche vnd Weltliche Lieder mit drey Stimmen* (Frankfurt nad Odrou 1594).¹² Sbírká dnes existuje pouze ve dvou unikátně dochovaných hlasových knihách (*media vox*, dnes ve Varšavě, a *infima vox* v Lipsku). Dosud není známo, že by se dochoval svazek nejvyššího hlasu (*superius*), samotný repertoár sbírky je kompletní díky pozdějším vydáním. Kromě vlastního písňového repertoáru obsahuje sbírka různorodý soubor doprovodných textů (dedikace, oslavné básně a další), souhrnně nazývané paratexty. Právě v nich se však obsah obou dochovaných knih podstatně rozchází.¹³

Předmluvu své první sbírky Zangius sepsal v místě vydání, tedy ve Frankfurtu nad Odrou. Zatímco *infima vox* je datována k 14. lednu 1594, *media vox* nese datum 14. března. Sešit spodního hlasu obsahuje navíc latinskou ódu na Zangia, jejímž autorem je Samuel Gervesius (*Zangius in primis est multo dignus honore*).¹⁴

12 *Schöne Neue Auszerlesene Geistliche vnd Weltliche Lieder mit drey Stimmen Auff ein Neue Art vnd Manier lustig zusingen / Vnd auff allerley Instrumenten zugebrauchen. Zuvor nie in Druck ausgangen. Componiret Durch NICOLAVM ZANGIVM Musicum. Gedruckt zu Franckfurt an der Oder durch Andream Eichorn [1594]. RISM A/I Z 31.*

13 Varšava, Univerzitní knihovna, Oddělení hudebních sbírek, St. dr. mus. 1507 (*media vox*). Lipsko, Městská knihovna, hudební oddělení, sign. II. 5. 58 (*infima vox*).

14 Kompletní údaje přepisuje Sachs ve své disertační práci, viz SACHS, Hans. *Nikolaus Zange's weltliche Lieder*. Disertační práce Hudebněvědného institutu Vídeňské univerzity, Wien 1934, s. 335–340. Vymezuje se zde (chybně) proti Eitnerovi, který údajně zaměnil toponymum *Marchiacus* za *Musicus*, viz tamtéž s. 32–35. Eitner však v soupisu Zangiova díla upozorňuje na výše uvedenou rozdílnost obou hlasových knih, na rozdíl od Sachse totiž pracoval s oběma prameny. EITNER, Robert. *Biographisch-bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten christlicher Zeitrechnung bis zur Mitte des neunzehnten Jahrhunderts*. Bd. IX, Graz 1959², s. 325–327, zde zejména s. 326.

Obr. 2: Titulní list vůbec první Zangiovy sbírky, vydané roku 1594 ve Frankfurtu nad Odrou.

Zangiův braniborský původ (*Marchiacus*, tj. z Marky, resp. z Braniborska) jednoznačně vyplývá pouze ze zmíněného hlasu *infima vox*: z dvojího výskytu tohoto toponyma, ale také z básně teologa Christiana Pelarga, obsažené i v *media vox*, zde ve spojení *quem Marchia MVsis Vt genuit / Zrozen pro múzy v Marce*. Dané spojení může odkazovat k místu původu, ale také k Braniborsku jako prostoru Zangiova aktuálního působení a hudebnické formace.

V německy psané dedikaci městské radě v Lüneburgu vyjadřuje Zangius vděčnost za podporu jistých osob, které samy pocházely či byly spjaty s městem Lüneburg. Jako první přichází do úvahy zmíněný Samuel Gervesius, který studoval na městské škole v Lüneburgu někdy mezi lety 1574 a 1580. Gervesiovy a Zangiovy osudy se protnuly zřejmě i v pozdějších letech.¹⁵ Případný vztah

¹⁵ Gervesius je v Zangiově nejstarší sbírce označený jako *Herdisianus*, tedy pocházející z města Hardegsen. V květnu 1580 se imatrikuloval na univerzitě v Rostocku. Až do své smrti roku 1622 působil jako učitel na různých německých městských školách (Kölln an der Spree do r. 1599, posléze v Güstrow a konečně od roku 1602 ve Wismaru). *Matrikelportal Rostock*; [cit. 4. 1. 2019]. Dostupné z <http://matrikel.uni-rostock.de/id/100036070>. Viz též WILLGEROTH, Gustav. Die Lehrer der Gr. Stadtschule zu Wismar

Zangia k městské radě v Lüneburgu nelze zatím blíže objasnit, můžeme snad jen předpokládat, že dedikace mu měla pomoci v získání nějakého tamního místa. Dedikace jako součást strategie totiž mohla využívat i dosti chatrných oslův můstků. Avšak v případě, že by v Lüneburgu Zangius už působil, její text by vypadal dozajista odlišně.

Pro další Zangiovy osudy se jako podstatnější jeví osoba zmíněného Christiana Pelarga (1565–1633), od roku 1591 profesora teologické fakulty právé ve Frankfurtu nad Odrou a od roku 1596 generálního superintendanta pro Braniborsko.¹⁶ Především z titulu této funkce mohl také sehrát roli v Zangiově jmenování kapelníkem na berlínském kurfiřtském dvoře roku 1612.¹⁷

Zdánlivě malá pravděpodobnost hypotézy, že by se toponymum *Marchiacus* vztahovalo spíše k aktuální oblasti jeho působení, případně k místu jeho hudební formace, vzrůstá s odkrýváním širšího kontextu. V žádné z pozdějších sbírek se Zangius jako *Marchiacus* již neoznačuje, naopak. V příležitostném tisku, vydaném roku 1602 v Budyšíně (Bautzen), je skladatel charakterizován jako *musicus gedanensis*. Tehdejší aktuální působení v Gdaňsku je tedy Zangiovou nejstručnější charakteristikou. Na obdobném principu se zakládá titulatura v jeho pozdějších sbírkách (je-li vůbec obsažena) a v rozmezí let 1603 až 1611 užíval často jen titulu císařského služebníka (*Sacrae Caesareae Maiestatis aulicus*) bez dalšího upřesnění.

Označení *Marchiacus* vedlo starší badatele k vytvoření hypotézy, že se Zangius narodil kolem roku 1570 jako syn pastora Nicolause Zangia ve Woltersdorfu nedaleko Berlína.¹⁸ Původně jen volná konstrukce se stala oficiální součástí skladatelova dosti děravého životopisu a Zangiův severoněmecký původ dosud nebyl zpochybňován.¹⁹

von ihren ersten Anfängen 1541 bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. In: *Mecklenburgische Jahrbücher*, 1934, Bd. 98, s. 157–206, zde s. 171. Zmínka o jeho studiu v Lüneburgu pochází z pozdějších dějin tamní školy, viz SEELEN, Johann Heinrich von. *Aethenae Lubecenses*. Bd. III, Lübeck 1721, s. 604.

16 SCHWARZE, Rudolf. Pelargus, Christoph. In: *Allgemeine Deutsche Biographie, herausgegeben von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 1887, Bd. 25, s. 328–330,

17 *Matrikelportal Rostock*; [cit. 4. 1. 2019]. Dostupné z <http://matrikel.uni-rostock.de/id/100036070>.

18 SACHS, Hans – PFALZ, Anton (eds.). *Nicolaus Zangius: Geistliche und weltliche Gesänge*. Denkmäler der Tonkunst in Österreich 87. Wien 1951, s. VI–VIII. V předmluvě k předmětné edici Sachs odkazuje na výzkumy Hermanna Grimma, viz GRIMM, Hermann. *Meister der Renaissance Musik an der Viadrina, Quellenbeiträge zur Geisteskultur des Nordosten Deutschlands vor dem Dreißigjährigen Kriege*. Frankfurt a. d. Oder: Trotizsch, 1942, s. 153. Oba autoři vycházeli z předmluvy nejstarší Zangiovy sbírky a vzhledem k toponymu předpokládali, že se skladatel mohl narodit jako syn pastora Nikolause Zange, který roku 1570 působil ve zmíněné lokalitě Woltersdorf. Pravděpodobně též Nicolaus Zange je zmíněn k rokům 1580 a 1599 jako duchovní v Kölln an der Spree (dnes součást Berlína). Viz *Concordia [...] Christliche, wiederholte, einmütige Bekenntnis nachbenannter Kurfürsten, Fürsten und Stände augsburgischer Konfession und derselben [...] Theologen Lehre und Glaubens*. Dresden 1580, fol. C^v (VD16 ZV 29351); a pozdější vydání téhož titulu Tübingen: Georg Gruppenbach, 1599, s. 344 (VD16 K 2004).

19 BLANKENBURG, Walter – SCHRÖDER, Dorothea. Zangius, Nikolaus, op. cit.; WACZKAT, Andreas. Zangius, Zange, Nikolaus. *Musik im Geschichte und Gegenwart*. Personenteil. Bd. 17, Kassel: Bärenreiter 2007, sl. 1330–1332.

2.2 Místo původu: verze alternativní

Prozatím zůstala opomenuta možnost, že by Nicolaus Zangius mohl být příbuzným skladatele Narcíbe Zängela (též Zanggal, Zenngel, Zänckhl, Zängli), který se narodil kolem roku 1555 v Augšpurku (Augsburg). Přídomkem *Augustanus* Zängela označují písemnosti z doby jeho kapelnického působení na hohenzollernském dvoře v Hechingen, ale i jediný známý tisk (*Cantiones sacrae*). Tuto sbírku mší vydal roku 1602 vídeňský tiskař Leonhard Formica.²⁰

Ernst Fritz Schmid, který životaběh Narcíbe Zängela podrobně popsal, naznačuje možné vazby tohoto skladatele na rodinu místního učitele Narcíbe Zengela (Zenckel, Zengghell, Zengklin). Ten v Augšpurku působil nejpozději od roku 1554 a od roku 1565 je v pramenech označován jako učitel latinské školy při kolegiátním chrámu sv. Mořice, nad nímž patronátní právo vykonávali Fuggerové. Zemřel před rokem 1568, kdy se připomíná jeho vdova. V rozmezí let 1572 až 1580 se v městských sirotčích registrech objevují synové tohoto učitele, Niclas a Lorenz.²¹

Skladatel Narcíß Zängel byl teprve roku 1571 propuštěn z dvorní kapely v Mnichově. Vzhledem k formulaci jeho odměny (*Narciß Zengl cantorey khnaben abvertigung 20 fl.*) je zjevné, že mnichovskou kapelu opustil v důsledku mutace, tedy již jako dospívající. Podporuje to i skutečnost, že roku 1573 obdržel jako bývalý chlapecký zpěvák příspěvek 10 zlatých na studijní cestu do Francie.²² E. F. Schmid připouští pouze jistou příbuznost obou hudebníků s neobvyklým křestním jménem Narcíß (souvisejícím nejspíše s lokálním kultem sv. Narcisse v augšpurském dómu), nikoli vztah otec – syn. Z hlediska časových souvislostí a s přihlédnutím k dalším pramenům však lze předpokládat, že chlapecký zpěvák mnichovské vévodské kapely mohl být starším bratrem Niclase a Lorenze Zängela, jehož však městské sirotčí knihy vzhledem k možnému dřívějšímu vypořádání dědického podílu (takzvanému vybytí) již nezachytily.²³

Právě v březnu 1585 se v Augšpurku uskutečnila svatba Uršuly Fuggerové a Kaspara von Meggau, při níž dle fuggerovských účtů účinkovalo pozoruhodné množství hudebníků. Vyšší odměnu než dómský organista Abel Prasch (5 zlatých)

20 *Cantiones sacrae, quas vulgo missas appellant, sex et octo vocibus.* (RISM A/I Z 30). Stejně jako o rok starší sbírka Blasia Amona je Zängelova sbírka věnována opatu kláštera v Heiligenkreuz Paulu Schönebnerovi; viz MOTNIK, Marko. Excudebat Leonhardus Formica: Leonhard Formica (Lenart Mravlja) und seine Musikdrucke. *Muzikološki zbornik* 2015, 51, č. 2, s. 27–40, zde s. 34–38. Srovnej NIEMETZ, Alois. *800 Jahre Musikpflege in Heiligenkreuz*. Heiligenkreuz: Heiligenkreuzer Verlag, 1977, s. 19–20; SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollerhöfen der Renaissance*. Kassel – Basel – London – New York: Bärenreiter, 1962, s. 263.

21 SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollerhöfen der Renaissance*, op. cit., s. 42–43.

22 Tamtéž. Viz též BOETTICHER, Wolfgang. *Orlando di Lasso und seine Zeit*, Kassel: Bärenreiter, 1958, s. 431.

23 SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollerhöfen der Renaissance*, op. cit., s. 43.

obdržel z Norimberka pozvaný, tehdy zhruba dvacetiletý varhaník Hans Leo Hassler (20 zlatých).²⁴ Z fuggerovských dvorních účtů byli u stejné příležitosti vyplaceni mimo jiné augsburský dómský kapelník Bernard Klingenstein, tehdejší komorní hudebníci Jakoba Fuggera Gregor Aichinger a Narciß Zängel. Mezi přizvanými členy vévodské kapely v Mnichově figuroval také cinkenista Fileno Cornazzani.²⁵

Narciß Zängel se v augšpurském fuggerovském okruhu pohyboval i v následujících letech, nejpozději od počátku roku 1590 pak působil jako kapelník hraběte Eitelfriedricha IV. von Zollern v Hechingenu. Po dočasném působení v Sigmaringenu se vrátil na své původní místo v Hechingenu, z něhož byl však roku 1599 propuštěn pro nesprávné vyúčtování svých italských cest a možnou defraudaci. E. F. Schmid vzhledem k vydání jediné sbírky mší roku 1602 ve Vídni předpokládá, že se pohyboval v prostředí císařského dvora. Dvůr však tehdy sídlil v Praze a ona volná konstrukce nemá oporu ani ve dvorních účetních knihách.²⁶ Je nutné zmínit, že přibližně ve stejné době se v prostoru mezi Prahou, Augšpurkem, Kolínem nad Rýnem, Moravou a Vídni pohyboval právě Nikolaus Zangius. Závěr života Narcisse Zängla zůstává bohužel zatím neobjasněn. V hechingenských dvorních účtech je naposledy jako dlužník zmíněn roku 1607, nicméně není zcela jisté, zda byl tehdy ještě naživu.²⁷

Narcißův příbuzný či přímo mladší bratr Nikolaus Zengel (Zenchel) se narodil v Augšpurku nejpozději v roce 1568, spíše dříve. Tento Nikolaus / Niclas pobýval přibližně v letech 1582 až 1585 v Itálii. Z hlediska obvyklé kariéry hudebníka následovala takováto studijní cesta až po mutaci a také až na prahu dospělosti, takže se jako pravděpodobnější doba narození jeví přibližně roky 1564 či 1565. Niclas by tak byl tedy spíše vrstevníkem výše zmíněného Hanse Leo Hasslera. V dopise datovaném v Římě 23. března 1585 děkuje Niclas Zengel svému patronu

24 LAYER, Adolf. Die ersten Augsburger Jahre Hans Leo Haßlers. *Die Musikforschung* 1955, 8, č. 4, s. 452–455, zde s. 452–453. Layerovy údaje upřesňuje SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollernhöfen der Renaissance*, op. cit., s. 44: Liší se ve výši odměny pro Zängela (7 místo Layerem udaných 10 zlatých) a dle výpovědi pramenů jej neřadí jednoznačně mezi varhaníky („*Narcissen Zengel musico*“). Účinkování na augšpurské svatbě zpřesňuje Haßlerův známý itinerář, protože představuje termín jeho návratu z Benátek. Viz LAYER, op. cit., s. 453.

25 SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollernhöfen der Renaissance*, op. cit., s. 44. Jakub Fugger zaměstnával vedle Narcisse Zängela také pozdějšího kapelníka v Královci a Berlíně Johanna Eccarda (v letech 1577–1578), viz BLANKENBURG, Walter – GOTTWALD, Clytus. Eccard, Johannes. *Grove Music Online*. 2001; [cit. 16. 5. 2018]. Dostupné z <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000008507>.

26 ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela. *The Musicians at the Court of Rudolf II. The Musical Entourage of Rudolf II (1576–1612). Reconstructed from the Imperial Accounting Ledgers*. Praha: Koniasch Latin Press, 2017.

27 Dle Schmidova figuruje Narciß Zängel jako svědek při svatbě své sestry Catariny Zengglin 22. října 1589 v Augšpurku. SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollernhöfen der Renaissance*, op. cit., s. 44 a dále. Pozoruhodné dobové svědectví o svatebních festivitech na hohenzollernském dvoře v Hechingenu roku 1598, kdy zde Narciß Zängel zastával funkci kapelníka a Jakob Hassler byl dvorním varhaníkem, přináší KATRIZKY, M. A. *Healing, Performance and Ceremony in the Writings of Three Early Modern Physicians: Hippolytus Guarimonus and the Brothers Felix and Thomas Platter*. Farnham: Ashgate, 2012, zde s. 122. K závěru Zänglova života viz SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollernhöfen der Renaissance*, op. cit., s. 263–264.

a mecenáši Octavianu Secundu Fuggerovi, že díky jeho velkorysosti poznal nej-různější kraje Itálie, získal řadu dovedností (*tutte virtuose et honesti esercitij*) a prosí ještě o svolení podniknout krátkou cestu do Neapole.²⁸

Do svého rodiště se vrátil nejspíše až na podzim. Mezi listopadem 1585 a únorem 1586 jej opět na náklady Octavia Secunda vyučoval ve hře na spinet zmíněný dómský varhaník Abel Prsch.²⁹ Už na počátku roku 1586 jej však ve funkci fuggerovského dvorního varhaníka vystřídal Hans Leo Hassler³⁰ a dosavadní komorník Octaviana Secunda Fuggera byl nejspíše propuštěn.³¹

Původem augšpurský hudebník Niclas Zengel takto mizí z horizontu dosud známých pramenných údajů a literatury. Právě toto podivné mlčení, ale také jisté vazby skladatele Nicolause Zangia k Augšpurku a určité paralely v kariéře i kompozičním stylu s Hansem Leo Hasslerem nás nutí přinejmenším formulovat tuto hypotézu o Zangiově augšpurském původu.

2.3 Přetřžená nit aneb raná fáze kariéry

Dosud první známý doklad o skladateli Zangiovi je datován 12. října 1592. Z protokolů dómské kapituly v Augšpurku vyplývá, že Zangius byl odměněn jedním zlatým za dedikovanou skladbu.³² Dlouholetým kapelníkem augšpurské katedrály byl tehdy Bernard Klingenstein a v rámci tehdejší akviziční praxe byl právě on zodpovědný za pořizování vhodného repertoáru, ale také akceptování věnovaných skladeb. Dosavadní výzkumy naznačují, že díla protestantských autorů nakupoval jen výjimečně.³³ Především však tato drobná zmínka o Zangiovi v augšpurských

28 LIEB, Norbert. *Octavian Secundus Fugger (1549–1600) und die Kunst*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1980, s. 311. Lieb zde také zmiňuje pravděpodobný bratrský vztah Narcíbe, tehdy varhaníka Jakoba Fuggera, a Niclase.

29 „[...] so Niclaß Zenggl uf dem Innstrument lernet und vnderweist [...]”, viz SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollerhöfen der Renaissance*, op. cit., s. 43; LIEB, Norbert. *Octavian Secundus Fugger*, op. cit., s. 311.

30 Snad právě toto angažmá bylo důvodem Hasslerova definitivního návratu z Benátek, viz BLANKENBURG, Walter – PANETTA, Vincent J. Hassler family. *Grove Music Online*. 2001; [cit. 16. 5. 2018]. Dostupné z <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000012525>.

31 SCHMID, Ernst Franz. *Musik an den schwäbischen Zollerhöfen der Renaissance*, op. cit., s. 43. Jako komorníka a pravděpodobně bratra Narcíbe Zängela jej zmiňuje LAYER, Adolf. *Die ersten Augsburger Jahre Hans Leo Haßlers*, op. cit., s. 453.

32 SANDBERGER, Adolf. Bemerkungen zur Biographie Hans Leo Hasslers und seiner Brüder, sowie zur Musikgeschichte der Städte Nürnberg und Augsburg im 16. und zu Anfang des 17. Jahrhunderts. In: HASSLER, Hans Leo. *Sämmtliche Werke*. Bd. 2, Leipzig, 1904, s. IX–CXII, zde s. LIV.

33 Přehled získaných titulů podává FISCHER, J. Alexander. *Music and Religious Identity in Counter-Reformation Augsburg, 1580–1630*. Aldershot: Ashgate, 2004, s. 105–106 (tab. 4.1), zmiňuje se též

pramenech podporuje alternativní verzi o jeho původu a dokládá jeho sklada-telskou aktivitu dva roky před vydáním první známé sbírky. Zapadá také ideálně do série Zangiových dedikací drobných děl, ne vždy nutně tištěných. Hned roku 1593 byla totiž odměna osmi zlatých vyplacena témuž autorovi (zde Niclas Zange) v císařské Praze.³⁴

Zůstává zatím záhadou, za jakých okolností vyšla Zangiova dosud nejstarší zná-má sbírka *Schöne Neue Auszerlesene Geistliche vnd Weltliche Lieder mit drey Stimmen* na počátku roku 1594 ve Frankfurtu nad Odrou. Vzhledem k tehdejšímu geogra-fickému rozložení tiskáren, které se věnovaly i nototisku, mohla být frankfurtská oficína Johanna Eichhorna prozaickou volbou pro někoho, kdo se aktuálně pohy-boval v severních oblastech Říše.

Předmluvy a oslavné básně nenabízejí jednoznačný klíč, jen dosvědčují jistou Zangiovu zakotvenost ve Frankfurtu. Robert Eitner naznačil možnost, že sklada-tel na frankfurtské univerzitě studoval,³⁵ v univerzitních matrikách se však jeho jméno nevyskytuje.³⁶ V tisku není zmínky o tom, že by šlo o prvotinu, ani o teh-dejším Zangiově angažmá. Analogicky pozdějším situacím lze soudit, že Zangius v té době nejspíše ani stálé místo neměl, titulatura by jinak v tisku bezpochyby nechyběla. Díkce Zangiovy dedikace městské radě v Lüneburgu však kromě ob-vyklého vyjádření vděčnosti vyznívá jako nepřímá žádost o angažmá do měst-ských služeb.³⁷

Nejpozději od podzimu 1595 zastával Zangius funkci kapelníka brunšvického kní-žete Filipa Zikmunda (1568–1623), postulovaného biskupa v Osnabrücku a Verde-nu, který sídlil střídavě na Iburgu a Rotenburgu (dnes v Dolním Sasku). Biskupův bratr Jindřich Julius hostil v říjnu onoho roku na svém dvoře ve Wolfenbüttelu

o konfesní orientaci zastoupených autorů. Oproti Sandbergerovi datuje zde nespecifikovanou odměnu pro Nicolause Zangia k 15. říjnu 1592, viz tamtéž.

34 Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Abt. Hofkammerarchiv, Hofzählambbücher, Nr. 44, Ser. nova 1648, fol. 445v–446r. Za upozornění na tuto odměnu jsem zavázán Michaele Žáčkové Rossi, která se zabývá podrobným zhodnocením císařských účetních knih. K tzv. Gnadengeld viz ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela: "...questo Bassista è buona persona..." A Short Overview of Sources for the RudolFINE Imperial Court Environment's Studies. *Musicologica Brunensia* 2016, 51, č. 1, s. 155–167, zde s. 161. V registrech dvorské komory je jméno uvedeno ve tvaru Zanger, viz Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Abt. Hofkammerarchiv, Hofffinanz, Protokole und Indizes: Nr. 467 (Prag) 1593, fol. 64r. Srovnej GRÖBL, Lydia – HAUPT, Herbert (eds). Kaiser Rudolf II. Kunst, Kultur und Wissenschaft im Spiegel der Hofffinanz Teil I: Die Jahre 1576 bis 1595. *Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums Wien*. Band 8–9. Wien: Kunsthistorisches Museum, 2007, s. 205–354, Nr. 1159. Soupis dosud známých skladeb dedikovaných Rudolfovi II. přináší LINDELL, R. *Music and Patronage*, op. cit., s. 270–271.

35 EITNER, Robert. *Biographisch-bibliographisches Quellen-Lexikon*, op. cit., s. 325.

36 GRIMM, Hermann. *Meister der Renaissancemusik an der Viadrina*, op. cit., s. 153.

37 Písemný dotaz a základní rešerše v archivních pomůckách městského archivu v Lüneburgu nepřinesly žádný doklad o Zangiově případném působení, laskavé sdělení dr. Thomase Luxe (ze dne 5. prosince 2017). Podrobné dějiny hudební kultury v Lüneburgu rovněž Zangiovo jméno neuvádějí, viz WALTER, Horst. *Musikgeschichte der Stadt Lüneburg. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 18. Jahr-hunderts*. Tutzing: Hans Schneider, 1967.

dánského krále Kristiána IV., svého švagra.³⁸ Z dochovaných účtů této královské cesty vyplývá, že 13. října onoho roku byla vyplacena vskutku královská odměna 30 tolarů Nicolausi Zangiovi, brunšvickému knížecímu hudebníkovi („*fürstlicher Brunssuigiske Musicus*“) za dedikované skladby. Odměněn byl také kapelník vévody Jindřicha Julia Thomas Mancinus. Proto je i vzhledem k formulaci pravděpodobné, že Zangius byl už tehdy ve službách Filipa Zikmunda a nepůsobil přímo na dvoře ve Wolfenbüttelu. Z velmi stručného účetního záznamu pouze vyplývá, že Zangius věnoval králi několik hlasových knih, pravděpodobně se tedy jednalo o sbírku z roku 1594.³⁹ Zatímco hudební provoz na dvoře vévody Jindřicha Julia ve Wolfenbüttelu byl velmi bohatý, o existenci hudebního souboru Filipa Zikmunda svědčí jen uvedená zmínka k roku 1595 a vydání nové Zangiovy sbírky roku 1597.⁴⁰

S novou funkcí brunšvického kapelníka, kterou zastával zřejmě až do roku 1599, Zangius zároveň výrazně změnil oblast svého působení. Odráží se to mimo jiné na volbě nového tiskaře, jímž se Zangiovi stal Gerhard Grevenbruch v Kolíně nad Rýnem. Zde v roce 1597 vydal sbírku *Etliche Schöne Teutsche Geistliche unnd Weltliche Lieder mit Fünff Stimmen*, která vedle čtyř duchovních motet na německé texty obsahuje převážně světské kompozice včetně nejslavnějšího Zangiova quodlibeta *Ich will zu land ausreiten*. Zangius tuto sbírku opatřil stručnou dedikací svému zaměstnavateli, datovanou k 1. srpnu 1597 v rezidenci svého zaměstnavatele v Iburgu a tituluje se zde jako biskupský knížecí brunšvický kapelník (*Cappelmester*). U Grevenbrucha měl Zangius o rok dříve vydat také pětihlasý *Quodlibeta* v kvartovém formátu, které tiskař inseruje v katalogu frankfurtského podzimního trhu 1596. Odtud se povědomí o tisku dostalo do dobových bibliografických přehledů Georga Drauda, otázkou však je, zda sbírka vůbec kdy existovala.

38 K návštěvě viz WIRTH, Sigrid. „Weil es ein Zierlich und lieblich ja Nobilitiert Instrument ist“: *Der Resonanzraum der Laute und die musikalische Repräsentation am Wolfenbütteler Herzogshof 1580–1625*. Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung 34. Wiesbaden: Harrassowitz, 2017, zde viz kapitolu 4. Jako dvorní varhaník Jindřicha Julia působil od roku 1594 Michael Praetorius (roku 1604 se stal tamtéž kapelníkem). V druhé polovině 80. let 16. století Praetorius studoval a působil jako varhaník univerzitního kostela právě ve Frankfurtu nad Odrou, jeho osudy mezi roky 1589 a 1594 však dosud zůstávají neznámé, viz BLANKENBURG, Walter – GOTTWALD, Clytus. Praetorius [Schultheiss, Schultze], Michael. *Grove Music Online*. 2001; [cit. 16. 5. 2018]. Dostupné z <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000022253>.

39 Viz SPOHR, Arne. „How chances it they travel?“ *Englische Musiker in Dänemark und Norddeutschland 1579–1630*. Wolfenbütteler Arbeiten zur Barockforschung, XLV. Wiesbaden: Harrassowitz, 2009, s. 198, pozn. 243: *Nogne Discant böge[r] hann'd forærde konn. Maie*. V textu se Spohr zmiňuje o dedikaci polyfonních skladeb, jako pravděpodobnější se však jeví, že šlo o zmíněný frankfurtský písňový tisk.

40 K osobě Filipa Zikmunda, vévody brunšvicko-wolfenbüttelského viz THIELEMANN, Marie. Philipp Sigismund, Fürstbischof von Osnabrück und Verden, in seiner kulturellen Wirksamkeit. *Osnabrücker Mitteilungen* 1971, 78, s. 81–94. Zmíněná studie však hudební dění před rokem 1600 vůbec nereflektuje, chybí zde tedy i zmínka o Zangiovi. Také v podrobné Ruhnkeho práci není o souboru tohoto vévody jediná zmínka, viz RUHNKE, Martin. *Beiträge zu einer Geschichte der deutschen Hofmusikkollegien im 16. Jahrhundert*. Berlin: Merseburger, 1963.

Obr. 3: Matthaeus Merian: veduta Gdaňsku (polovina 17. století). Mědiryt. Marienkirche, v němž Zangius působil, je označen písmenem R.

2.4 Kariérní vzestup: Gdaňsk

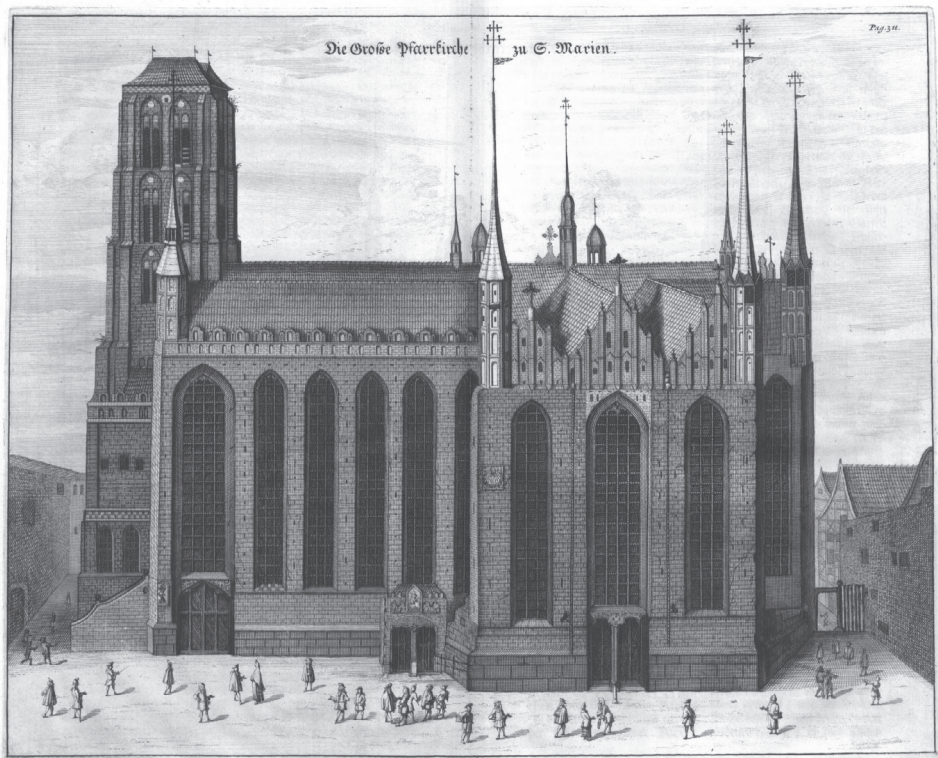
Počínaje rokem 1599 lze Zangiovy osudy sledovat téměř rok po roce. Překvapivými se jeví poměrně velké vzdálenosti, které překonával. Pokud ale přijmeme verzi o alternativním původu, navštívil dotyčný už podstatně dříve také mnoho italských měst.

V průběhu zřejmě první poloviny roku 1599 Zangius odcestoval do Gdaňsku (Danzig), nejpřednější města v takzvaných Královských Prusích, tehdy součásti Polsko-Litevské unie. V tomto bohatém hanzovním městě, jedné z východních výsep německé kultury, se uplatnil primárně jako chrámový hudebník městského farního kostela (*Marienkirche*) a zástupce dlouhodobě nemocného kapelníka Johanne Wanninga (z. 1603). Ještě téhož roku (před 2. srpem) jej městská rada jmenovala přímo do funkce kapelníka, přičemž Wanningovi ponechala jen menší část platu na dožití.⁴¹

Přesná chronologie Zangiova působení v Gdaňsku není zatím známá, nicméně do tohoto kontextu poněkud překvapivě (alespoň z hlediska datace) zapadá Zangiovův dopis dánskému králi Kristiánovi IV., datovaný 2. srpna 1599 v Gdaňsku. Zangius se v něm tituluje již jako místní kapelník a podle dochovaného dopisu tehdy dánskému králi přímo věnoval bližší neznámý tisk, který nelze ztotožnit s dosud známými díly.⁴² Gdaňský kapelník navíc nabídl králi své služby zprostředkovatele

41 K Wanningovi viz zejména LESZCZYŃSKA, Agnieszka. Johannes Wanning – kapelmistrz kościoła Mariackiego w Gdańsku. *Muzyka* 1999, 44, č. 3, s. 7–23.

42 „[...] Als hab ich gegenwertige Harmoniam unter E. kon: Maiest. Nahmen Und Titell im offnen druck ausgehen lassen und solche E. kon. Maiest. hiernüt unterthenig offerirn und dedicirn wöllen [...]“ Rigskarkivet

Obr. 4: Gdaňský Marienkirche na mědirytu Petera Willera.

Z knihy Reinholda Curicke: *Der Stadt Dantzig. Historische Beschreibung: Worinnen Von dero Ursprung, Situation, Regierungs-Art, geführten Kriegen, Religions- und Kirchen-Wesen außführlich gehandelt wird.* (Amsterdam 1688)

hudebníků, instrumentalistů i zpěváků, přičemž zmiňuje i jednoho vhodného al-
tistu (bohužel bez uvedení jména).⁴³ O rok dříve totiž Kristián IV. vyslal jednoho
ze svých hudebníků, aby požádal městské rady v Gdaňsku a Toruni o pomoc se
získáním vhodných hudebníků pro kodaňský královský dvůr.⁴⁴ Případná reakce na

København, Danske Kancelli, Indlæg til registre og tegnelse samt henlagte sager (Skåne, Sjælland, Fyn, Smålandene og Jylland). Digitalisát viz <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=19976958#268226,50670922>. Dopis i i další předpokládané kontakty zběžně cituje KONGSTED, Ole. Polnisch-dänische Musikbeziehungen in späten 16. und frühen 17. Jahrhundert. In: POPINIGIS, Danuta (ed.) *Musica Baltica. Danzig und die Musikkultur Europas*. Gdaňsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki, 2000, s. 94–112, zde s. 97.

43 Tamtéž. HAMMERICH, Angul. *Musiken ved Christian den Fjertes Hof. Et Bidrag til dansk Musikhistorie*. København 1892, s. 21, 169–70.

44 LESZCZYŃSKA, Agnieszka. Music and Musicians in Late-Renaissance Toruń. In: WOŹNIAK, Jolanta (ed.) *Musica Baltica: The Music Culture of Baltic Cities in Modern Times*. Gdaňsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki 2010, s. 165–175, zde s. 166.

Zangiovu dedikaci v tomto případě není známa, ale četné kontakty dánského královského dvora s hudebníky (nejen) z Královských Prus svědčí o fungující komunikační síti.⁴⁵ Nešlo však o poslední kontakty Zangia s dánským královským dvorem, spíše o první příklad skladatelových aktivit jako (kulturního) agenta.⁴⁶

Zangiovo zapojení do gdaňské městské společnosti dosvědčuje jeho členství v bratrstvech, sdružených v rámci takzvaného Artušova dvora (*Artushof*). Zangius vstoupil hned roku 1599 do bratrstva sv. Kryštofa (*Christophbank*). Tehdy se zapsal do matriky tohoto bratrstva, přičemž vedle jména připsal i melodii v semibreves (rozložený F dur kvintakord zakončený oktávovým skokem nahoru na f1) s titulem *Fuga a XX voc[um]*, kterou Hans Sachs identifikoval jako diskant skladby *Der Geltsack jtzl gar manchen ziert*.⁴⁷ V tomtéž roce obdržel od bratrstva sv. Kryštofa blíže nespecifikovanou odměnu 18 marek.⁴⁸ Téměř identický je údajný zápis v matrice tamního Marienbank k roku 1601, který se liší pouze absencí předznamenání a redukcí délek na minimy.⁴⁹ V této podobě

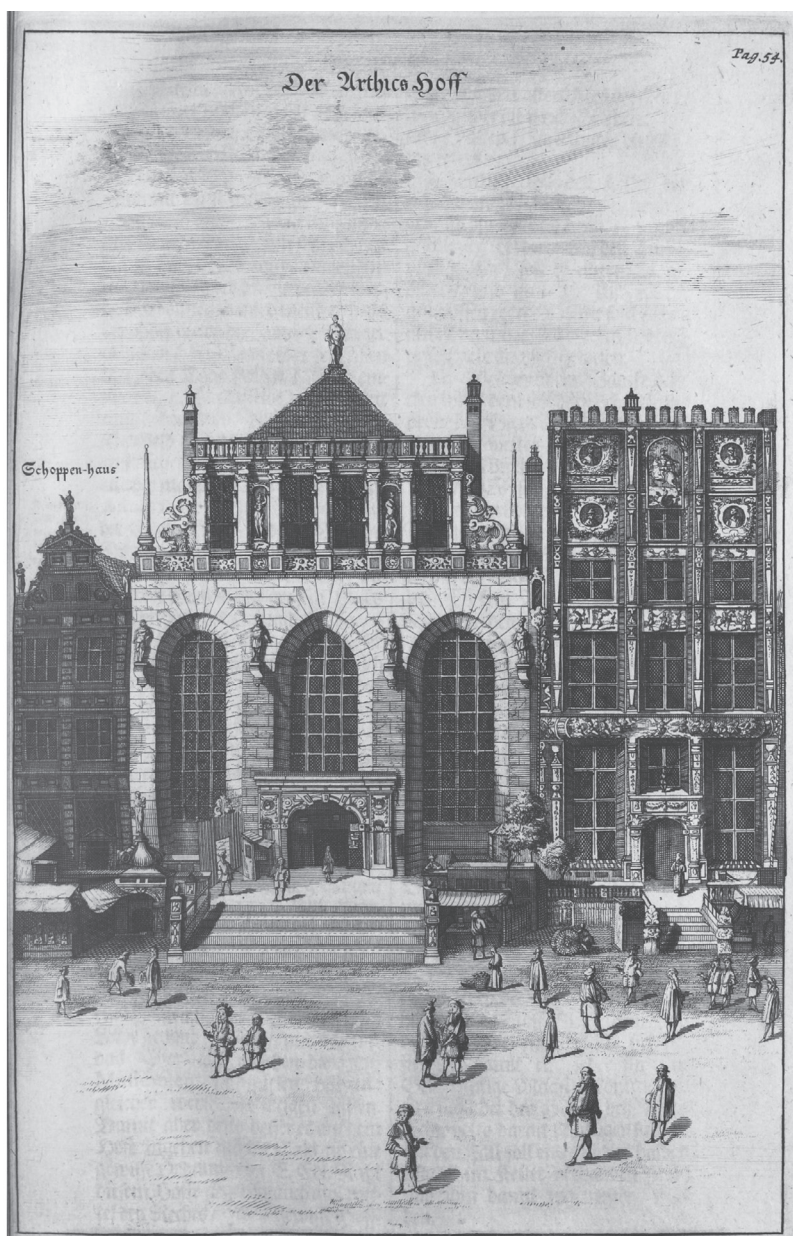
45 Také většina dalších hudebníků, kteří Kristiánovi IV. dedikovali svá díla, mohla náležet do Zangiovy pomyslné sítě kontaktů: nacházíme zde kapelníka brunšvicko-wolfenbüttelského vévody Jindřicha Julia (bratra Zangiova dřívějšího zaměstnavatele) Thomase Mancina i jeho nástupce Michaela Praetoria, císařského hudebníka a později i vicekapelníka Alessandra Orologia a další, viz JENSEN, Anne Ørbæk – CHRISTIANSEN, Anne-Marie. *Tilegnelser*; [cit. 7. 1. 2019]. Dostupné z http://www5.kb.dk/da/nb/tema/musikteater/musik_ved_christian_ivs_hof/de_internationale_forbindelser/tilenelser.html.

46 Roli hudebníků jako kulturních agentů se s ohledem na dánská a severoněmecká teritoria věnují SPOHR, Arne. *‘How chances it they travel?’*, op. cit., s. 132–139 (zejména s ohledem na aktivity Johna Dowlanda včetně dalších možných přesahů agentství) a MOE, Bjarke. Heinrich Schütz as European cultural agent at the Danish courts. *Schütz-Jahrbuch* 2011, 33, s. 129–142; zde viz zejména klíčovou shrnující větu včetně odkazů na bohatou literaturu: *“Being a cultural agent meant mixing together several different functions in one profession. This kind of double agency, for instance in political or cultural affairs, was far from exceptional at this time.”* Tamtéž, s. 129.

47 SACHS, Hans – PFALZ, Anton (eds.). *Nicolaus Zangius*, op. cit., s. VII. Srovnej Archiwum Państwowe w Gdańsku (dále jen APG), fond 300/359, sign. 2, fol. 168r. V této zápisné knize bratrstva sv. Kryštofa Zangius pouze uvedl své jméno, bez Rauschningem zmiňovaného zápisu. Figuruje zde však bez dalších podrobností jméno hudebníka (?) Jacoba Schmidta, zapsaného téhož roku 1599, viz tamtéž fol. 130r. Srovnej RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig: von den Anfängen bis zur Auflösung der Kirchenkapellen*. Danzig 1931, s. 61.

48 SIMSON, Paul. *Der Artushof in Danzig und seine Bruderschaften, die Banken*. Danzig: Theodor Bertling, 1900, s. 89.

49 APG, fond 300/359, sign. 18 (zápisná kniha z let 1599–1650), fol. 168r. Zangiovo jméno se nachází také v druhé zápisné knize mariánského bratrstva, tamtéž sign. 20, s. 326, srovnej SIMSON, Paul. *Der Artushof in Danzig*, op. cit., s. 89. RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 108 navíc mylně odkazuje na údajný zápis téže melodie v gdaňském rukopise Ms. 4003, což se jeví jako nepravděpodobné vzhledem ke stáří a charakteru daného rukopisu (čtyři hlasové knihy, vepsán letopočet 1563). Ani starší, ani mladší katalogy nenaznačují, že by daný rukopis obsahoval zmíněný zápis. Viz GÜNTHER, Otto. *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek* Bd. 4: Die musikalischen Handschriften der Stadtbibliothek und der in ihrer Verwaltung befindlichen Kirchenbibliotheken von St. Katharinen und St. Johann in Danzig. Danzig, 1911, s. 1–4; POPINIGIS, Danuta – SZLAGOWSKA, Danuta. *Musicalia Gedanenses. Rękopisy muzyczne z XVI i XVII wieku w zbiorach Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Katalog*. Gdaňsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, 1990, s. 473–474.

Obr. 5: Artušův dvůr na rytině Petera Willera. Z knihy Reinholda Curicke: *Der Stadt Dantzig. Historische Beschreibung: Worinnen Von dero Ursprung, Situation, Regierungs-Art, geführten Kriegen, Religions- und Kirchen-Wesen außführlich gehandelt wird.* (Amsterdam 1688)

Zangius melodii zapsal i do památníku Paula Jenische roku 1603 jako *Canon a XX voc[um]*.⁵⁰

Pátrání po Zangiovi v gdaňských matrikách komplikuje skutečnost, že u křesťanů záznamů kolem roku 1600 často chybějí jména kmotrů, navíc v městě existoval větší počet farností. Ačkoli zatím není známo, kde Zangius bydlel, z hlediska svého postavení náležel do hlavní městské farnosti při Marienkirche. V Gdaňsku se poprvé oženil 2. listopadu 1599 s počestnou Barborou, vdovou po jistém Jakobu Utassovi.⁵¹ Zangius měl tehdy již kolem třiceti let a především čerstvě nabytou funkci městského kapelníka, tedy stálé místo jako předpoklad sňatku.⁵² Spojení charakteristik „počestný a dovedný“, jak je v obou se zde vyskytujících zápisech označen Zangius, se jinak v téže matrice sňatků používá vzácně, například v případě malíře Hermanna Hahna (1604).⁵³ Hudebníky a učitele místní školy (Schnitzkius, Förster) naopak matrika označuje jako „počestné a učené“.

Matriční záznam bohužel neposkytuje žádné další informace jako je původ novomanželů, jména svědků či dokonce věk. Z tohoto manželství také nejspíše nevzešel žádný potomek: pátrání v křestní matrice bylo negativní a Zangiova manželka Barbara zemřela už 20. června 1601. V tomto případě nejde o informace z úmrtní matriky, ta se z oné doby nedochovala, ale o knihu mrtvých, jinak řečeno evidenci pohřbů v rámci mariánské farnosti. I proto příslušný zápis uvádí jen jméno kapelníka Zangia a zkratku, z níž vyplývá, že šlo o jeho manželku, pohřbenou přímo v chrámu v salvátorské kapli.⁵⁴

O více než rok později, 29. dubna 1602, se Zangius oženil podruhé. Gertruda byla vdovou po jistém Jacobu Kölberchovi, opět bohužel chybějí údaje o případných

50 Podrobněji viz s. 45.

51 APG, fond 300/354, Nr. 328 (matrika oddaných Marienkirche z let 1590–1609), fol. 66v: *Der erbare und kunstreiche Nicolaus Zangius mit der erbaren frawen Barbara seligen Jacob Vtass nachgelassenen Wittwen.*

52 Dosud bohužel není známo, že by byl ženat již dříve. Symbolický význam sňatku v souvislosti s určitým kariérním úspěchem (získáním funkce či stálého místa, dokončení tovaryšské éry) zmiňuje ROSE, Stephen. *The Mechanisms of the Music Trade in Central Germany, 1600–40. Journal of the Royal Musical Association.* 2005, 130, č. 1, s. 1–37, zde s. 27.

53 BAHN, Ernst. Hahn, Herman. In: *Neue Deutsche Biographie* 1966, 7, s. 507n; [cit. 7. 1. 2019]. Dostupné z <https://www.deutsche-biographie.de/pnd124946577.html#ndbcontent>.

54 APG, fond 300/354, Nr. 346, fol. 204v: *Nicolaii Zangii h. f. Capellae magister.* Jde o pozoruhodný typ pramene (zde *Todtenbuch*), čili soupis jednotlivých kamenů (vždy označených specifickou značkou, podobnou signatuře kamenické) či kaplí v rámci kostela a jeho okrsku a k nim příslušejících pohřbů. K problematice pohřbů a k nim příslušejícího úřadu (*Steinamt*) viz HERRMANN, Christof. *Die Kirchenväter der Danziger Marienkirche. Stellung, Aufgaben und Wirken vom 14. bis zum Anfang des 17. Jahrhunderts.* In: HERRMANN, Christof – KIZIK, Edmund – KLOOSTERHUIS, Jürgen (eds.). *Chronik der Marienkirche in Danzig. Das »Historische Kirchen Register« von Eberhard Bötticher (1616). Transkription und Auswertung.* Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 2013, s. 138–139.

Obr. 6: Notový záznam jako součást Zangiova pamětního zápisu v matrice gdaňského bratrstva sv. Kryštofa. Původní zápis se nepodařilo dohledat, ukázka převzata z knihy Hermanna Rauschninga o dějinách hudby v Gdaňsku.

svědcích.⁵⁵ Z dostupných pramenů nejsou také dosud známé žádné děti, které by z tohoto manželství vzešly. Rejstřík, kterým je opatřena mladší kniha křtů Marienkirche, příjmení Zangius vůbec neuvádí. Ostatně zřejmě krátce po tomto sňatku Zangius s celou svou domácností na několik let Gdaňsk opustil.

Důvodem Zangiova odchodu z města byla morová epidemie. Odcestoval narychlo, ale především bez souhlasu městské rady, potažmo kostelních správců, a aniž by zajistil fungování chrámového kůru v době své nepřítomnosti.⁵⁶

Všechny tyto výtky na jeho adresu zaznamenal autor kroniky mariánského chrámu Eberhard Bötticher, který se právě roku 1602 stal jedním ze čtyř kostelních správců (Kirchenvater). Ačkoli si ve svých zápiscích vcelku podrobně všímal i hudebního dění v chrámu a zaznamenával události týkající se varhan a varhaníků, jeho trojí zmínka o Zangiovi je přece jen výjimečná. Je pravděpodobné, že se Bötticher jeho odchodem cítil uražen i z titulu své nové funkce, s níž dostal také zodpovědnost za personální zajištění chrámové hudby. Bötticher přitom ve své kronice zcela opomíjí Zangiův příchod do Gdaňsku i osobu jeho předchůdce Wanninga.

Zangius se na stránkách kroniky objevuje až v pasáži o morové epidemii, při níž dle jeho poznámky v roce 1602 zemřelo 18 782 obyvatel města (v křestní matrice je uveden celkový počet zemřelých 16 880).⁵⁷ Smrt se nevyhnula ani nejpřednějším členům městské rady, ostatně jejich jména i kariéry zmiňuje Bötticher hned po pasáži o Zangiově odjezdu.⁵⁸ Dočasným vedením kůru byl pověřen basista Michael Totzmann (z. 1611), kterého tak Bötticher nepřímou oceňuje za jeho věrnost instituci, kterou neopustil. Naopak, Bötticher se vůči Zangiovi vymezuje

55 APG, fond 300/354, Nr. 328 (matrika oddaných Marienkirche z let 1590–1609), fol. 89v: *Der Erbare und kunstreiche Nicolaus Zangius mit der tugentsamen frawen Gertrud seligen Jacob Kölberchs nachg. Wittwen.*

56 Gdaňský varhaník Schmiedtlein žádal na konci 16. století místní městskou radu o schválení delší absence hned dvakrát. Viz RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 55, který zde cituje i varhaníkův revers.

57 APG, fond 300/354, Nr. 311, fol. 122r.

58 HERRMANN, Christofer – KIZIK, Edmund – KLOOSTERHUIS, Jürgen (eds.). *Chronik der Marienkirche in Danzig*, op. cit., s. 588. Tato edice Bötticherovy kroniky zpracovává rukopis knihovny Akademie věd v Gdaňsku.

Obr. 7: Interiér Artušova dvora. Oceloryt z roku 1836.

i v souvislosti s nástupem nového gdaňského kapelníka Andrease Hackenbergera v červnu 1608. V této pasáži se objevují dva zajímavé detaily, Zangius měl i s manželkou onoho roku 1602 odejít do Německa do „teplých lázní“, v Gdaňsku se pak neobjevil během následujících dvou let.⁵⁹

2.4.1 Praxe

Co se týče samotného Gdaňsku, bohatá tradice jeho hudební kultury se odráží v mimořádně hojné reflexi.⁶⁰ Hudební situaci v raném novověku naposledy shrnul Andreas Waczkat, který zdůrazňuje klíčové postavení kostela Panny Marie (Marienkirche) i jeho trojí funkci: sloužil jako farní kostel, jako kaple městské rady i liturgický prostor gdaňských bratrstev a cechů, sdružujících se jinak v rámci takzvaného Artušova dvora (*Artushof*). Společenské akce pořádané poslední zmíněnou institucí představovaly průsečík světských i duchovních festivit, podíleli se na nich chrámoví, městští (*Ratsmusiker*) i věšní hudebníci (*Turmpfeifer*).⁶¹

S příchodem reformace se sice všechny farní chrámy Gdaňska přiklonily k luterství, patronátní právo nad mariánským kostelem však držel polský král. Podle královského privilegia Zikmunda Augusta II. z roku 1557 se zde odbývaly paralelně katolické i protestantské bohoslužby. Od roku 1573 sloužil kostel již výhradně luterství, ačkoli polský král k němu i nadále prezentoval katolického faráře.⁶² Ten sídlil na faře při kostele Panny Marie a měl k chrámu i jistá práva, nesloužil zde však bohoslužby. Katolická menšina uvnitř městských hradeb byla v Zangiově době odkázána na klášterní kostely.⁶³ Další kostely uvnitř města měly vlastní duchovní správu, a tedy i autonomní hudební provoz, který je z části dokumentován jak po personální stránce, tak z hlediska repertoáru. Autorské zastoupení městských kapelníků z Marienkirche v rukopisech dalších farních kostelů, především

59 Tamtéž, s. 633–6334 (zde *warme Bett!*). Mladší opisy Böttcherovy kroniky se však dochovaly také v APG, fond 300 R, v případě Zangiova útěku uvádějí snad logičtější spojení *warme Bad*, tedy odjezd do lázní, viz tamtéž, sign. Pp 25, s. 514 a sign. Pp 28, s. 190.

60 Základním titulem zůstává RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit. Dějiny hudební kultury v Gdaňsku nově zpracoval Andreas Waczkat, který se také obsáhle věnuje i existující literatuře zhruba do roku 2010, chybějí tedy mladší studie především polské muzikologie. WACZKAT, Andreas. Danzig. Acht Jahrhunderte Kirchenmusik. In: SCHNEIDER, Matthias – BUGENHAGEN, Beate (eds.) *Zentren der Kirchenmusik. Enzyklopädie der Kirchenmusik* Bd. 2, Laaber: Laaber, 2011, s. 214–238.

61 WACZKAT, Andreas. Danzig, op. cit., s. 223.

62 JANCA, Jan. Abriß der Geschichte des Orgelbaus in den Kirchen Danzigs bis 1800. *Musik des Ostens* 1989, 11, s. 17–74, zde s. 21.

63 WACZKAT, Andreas. Danzig, op. cit., s. 223–4. Podrobně viz HERRMANN, Christofer. „Zur Zier geputzet und rein gemacht“. Das Verhältnis der Kirchenväter zu den Kunstwerken der Marienkirche. In: HERRMANN, Christofer – KIZIK, Edmund – KLOOSTERHUIS, Jürgen (eds.) *Chronik der Marienkirche in Danzig. Das »Historische Kirchen Register« von Eberhard Bötticher (1616). Transkription und Auswertung*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 2013, s. 212–214.

od sv. Jana a sv. Bartoloměje, zároveň naznačují možnou spolupráci či alespoň komunikaci.

Gdaňský Marienkirche je jednou z největších cihlových chrámových staveb na sever od Alp a svou rozlehlostí omračuje dodnes. Tuto skutečnost je nutné mít na paměti při uvažování o pestrém liturgickém provozu. Stavba chrámu, započatá v roce 1343, skončila v roce 1502 dokončením poslední klenby.⁶⁴

Nesmírně bohatou vnitřní výbavu v podobě nejrůznějších pozdně gotických oltářů doplňovaly i postupně pořizované varhany. Na západní stěně hlavní lodi postavil nový třímanuálový stroj v letech 1508 až 1510 Blasius Lehman z Budyšina. Starší nástroj z doby před rokem 1475 Lehmann přesunul hned do západního zakončení vedlejší lodě, kde varhany stály až do roku 1777. Na opačné straně chrámu postavil roku 1522 Hans Hauck pozitiv na hudební empoře, umístěné nad vchodem do sakristie. Tento menší nástroj sloužil primárně k podpoře vícehlasého zpěvu. Lehmann v roce 1524 opravoval starší gotické varhany a v kruchtě nad kaplí sv. Reinholda postavil nový varhanní pozitiv, takže v západní části chrámu se nacházely tři funkční nástroje.⁶⁵ Zejména menší nástroje a předpokládané další přenosné positivity původně sloužily pro soukromé bohoslužby jednotlivých bratrstev a cechů (Lehmann v roce 1510 údajně zhotovil pozitiv také pro kapli sv. Doroty), tento typ liturgického provozu však s pronikáním reformace postupně mizel.⁶⁶

Množství bočních oltářů postupně ztratilo svůj původní význam, ale velká část vybavení v interiéru zůstala jako pamětihodnosti. K zásadní proměně interiéru došlo kolem roku 1550, kdy byl poprvé zabílen celý prostor chrámu vyjma kněžiště (znovu byl chrám takto vymalován roku 1601). Přibližně ve stejné době byly opraveny oba Lehmannovy nástroje a připomíná se také obnova hudební empory nad sakristií.⁶⁷

Je zřejmé, že přes nutnou redukci nejrůznějších fundačních mší (tedy především zádušní liturgie) a privátních bohoslužeb nedošlo k umenšení významu chrámové hudby, naopak. Kompozice gdaňských kapelníků, zejména Wanninga a Zangia, svědčí o neutuchající oblibě komponování na latinské liturgické texty. Silně reprezentativní rozměr (prostorovost, personální náročnost etc) měla víceborová sazba, o jejíž počátcích v Gdaňsku lze uvažovat v případě některých osmihlasých kompozic Zangiových (*Deus misereatur nostri*, *Hierusalem gaude*, *Gloria*). Další výrazný podnět mohly v tomto ohledu představovat kompozice štetínského

64 HERRMANN, Christofer. „Zur Zier geputzett und rein gemacht“, op. cit., s. 136.

65 WACZKAT, Andreas. Danzig, op. cit., s. 222; podrobněji viz GÖBEL, Werner – KRIESCHEN, Konrad. *Die Orgeln von St. Marien zu Danzig*. Danzig: Kafemann, 1938, s. 36.

66 GÖBEL, Werner – KRIESCHEN, Konrad. *Die Orgeln*, op. cit., s. 37, viz též JANCA, Jan. *Abriß der Geschichte des Orgelbaus*, op. cit., s. 18–19.

67 Podrobně viz HERRMANN, Christofer. „Zur Zier geputzett und rein gemacht“, op. cit., s. 136–137; GÖBEL, Werner – KRIESCHEN, Konrad. *Die Orgeln*, op. cit., s. 37.

kantora Philippa Dulichia, který se v době Zangiovy nepřítomnosti v letech 1604 a 1605 ucházel o kapelnické místo v Gdaňsku a také zde několikrát své skladby provedl.⁶⁸

Typickým příkladem polychorality bylo rozdělení na dva čtyřhlasé sbory.⁶⁹ V rámci provozovací praxe však zdaleka nešlo jen o vokální provedení s případnou instrumentální podporou. Tyto vícesborové kompozice je možné – zejména v případě zapojení typických nástrojů oné doby (cinky, trombóny, ale též housle a další) – chápat jako svého druhu hudební skicu, základní osnovu, vyplněnou dle improvizčních schopností hudebníků. Charakteristické konfesní hranice či rysy se tak v daném repertoáru hledají jen obtížně, určitým vodítkem může v tomto ohledu být výběr textů.⁷⁰ Nicméně především v konfrontaci s dobovým kalvinismem je nepochybné, že místní podoba luteránství měla v roli majoritní konfese řadu konzervativních rysů.⁷¹

V tomto konzervativním pojetí se například otupily reformační hroty ve vztahu k hudebnímu provozu a hudbě samotné. Dál byl kladen důraz na reprezentaci, což se v hudebním provozu – kromě početnosti hudebního ansámblu – nejlépe zdůrazňovalo v péči o varhany. Jejich reálnou potřebu v hudebním provozu dalece zastíňoval potenciál nákladného uměleckého artefaktu jako součásti chrámové výzdoby, jehož finanční náročnost odrážela především ambice a možnosti stavebníka, obvykle dané komunity či lépe řečeno městské rady.⁷²

Gdaňská městská rada vyřešila obvyklé obtíže s nezbytnými opravami varhan poměrně radikálně: pro stavbu nových varhan získala roku 1582 Julia Anthoniho (zvaný někdy též Friese), kterému udělila měšťanské právo i příbytek. Anthoni v průběhu tří let renovoval starší pozitiv na hudební empore nad sakristií, rozšířil

68 POPINIGIS, Danuta. *Muzyka Andrzeje Hakenbergera*. Gdaňsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki, 1997, s. 50–51.

69 LESZCZYŃSKA, Agnieszka. The polychoral repertoire in Royal Prussia during the second half of the sixteenth century. In: SZLAGOWSKA, Danuta (ed.). *Musica Baltica. Im Umkreis es Wandels – von der cori spezzati zum konzertierenden Stil*. Gdaňsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki, 2004, s. 166–179. Viz také v tomtéž sborníku publikovanou studii WOJNOWSKA, Elżbieta. „Cori spezzati“ in den danziger Handschriften von der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts, s. 326–352.

70 K roli latiny i mateřského jazyka v protestantském prostředí viz LEITMEIR, Christian. Beyond the confessionalisation paradigm, op. cit., s. 155–157. Podrobně se tendenci k výběru latinských textů v luterském prostředí s ohledem na Gdaňsk zabývá WACZKAT, Andreas. Danzig, op. cit., s. 224–230.

71 Srovnej RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 83. O konzervativních rysech a spíše opožděné reakci Gdaňsku na módní vlny typu polychorie či příležitostných (zejména svatebních) kompozic především ve srovnání s nedalekým Královcem viz WOJNOWSKA, Elżbieta. „Cori spezzati“, op. cit., s. 336.

72 V tomto kontextu pranýřoval nekatolíky také jezuita Georg Scherer (z. 1605), viz blíže MAŇAS, Vladimír. Music in the Mirror of Religion: On the Discourse of Liturgical Music in the 17th Century (from Scherer and Beyerlinck to Hoffman and Beckovský). In: KAČIC, Ladislav (ed.). *Musikalische und literarische Kontexte des Barocks in Mitteleuropa / in der Slowakei*. Bratislava: Slavistický ústav Jana Stanislava SAV, 2015. s. 93–98, zde s. 94.

menší varhany nad kaplí sv. Reinholda na 26 rejstříků a na západní empoře postavil nový nástroj o celkovém počtu 56 rejstříků.⁷³ Dispozici těchto velkých varhan podrobně popsal kostelní správce Eberhard Bötticher.⁷⁴ Znáмым se tento nástroj stal především díky zmínce Michaela Praetoria, který dispozici otiskl ve třetím díle svého díla *Syntagma musicum* (1619). Z hlediska užívání těchto nástrojů se jako zásadní jeví skutečnost, že podle účtů z doby působení varhanáře Anthoniho byly všechny tři zmíněné nástroje naladěny stejně.⁷⁵ Krieschen v této souvislosti uvažoval o střídání jednotlivých varhan při doprovodu jednotlivých slok luteránských písní;⁷⁶ paralelní využití těchto tří nástrojů při provozování vícesborového repertoáru je vzhledem k rozlehlosti chrámu a vzdálenosti mezi jednotlivými empormi spíše nepravděpodobné.

Dochované hudební instrukce z let 1572 a 1612 neposkytují bližší informace z hlediska repertoáru a využití jednotlivých nástrojů.⁷⁷ Pro dobu kolem roku 1600 uvádí Krieschen zajímavou informaci, že ve všední dny a o nedělích v postní době se místo na velké varhany hrálo na ony menší nad kaplí sv. Reinholda.⁷⁸

Instrukce z roku 1612, obsahující již samostatně vyčleněné předpisy pro varhaníka, se týká primárně jeho příjmů. Pokyny stran repertoáru – tedy držet se chvályhodné tradice a vyvarovat se novot – svou obecností prakticky vylučovaly vymahatelnost, snad jen s výjimkou nezbytné domluvy mezi varhaníkem a kapelníkem. Zásadní však je, že instrukce z roku 1612 zmiňuje dva nástroje, které měl varhaník k dispozici a o jejichž chod měl také dbát. Ostré spory mezi kapelníkem Försterem a varhaníkem Siefertem ve třicátých letech 17. století dosvědčují jak pnutí mezi oběma klíčovými osobnostmi hudebního života chrámu a celého Gdaňsku, tak i výraznou nezávislost, a tedy nutně i řevnivost hudebního kůru, opatřeného vlastním positivem, a varhanních emporek na protilehlé straně kostela.⁷⁹ Proto také vznikla roku 1655 další instrukce, upravující především fungování samotného hudebního kůru, který měl nově vlastního varhaníka. Instrukce však také zdůrazňuje povinnost všech chrámových hudebníků být již na svém místě,

73 JANCA, Jan. Abriß der Geschichte des Orgelbaus, op. cit., s. 23.

74 HERRMANN, Christofer – KIZIK, Edmund – KLOOSTERHUIS, Jürgen (eds.). *Chronik der Marienkirche in Danzig*, op. cit., s. 640–642. Z Bötticherova popisu varhan k roku 1611 obsáhle cituje JANCA, Jan. Abriß der Geschichte des Orgelbaus, op. cit., s. 23–25.

75 GÖBEL, Werner – KRIESCHEN, Konrad. *Die Orgeln*, op. cit., s. 40.

76 Tamtéž.

77 Edici obou instrukcí podává SEHLING, Emil (ed.). *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts, fortgeführt vom Kirchenrechtlichen Institut der Evangelischen Kirche in Deutschland*, Bd. 4: Das Herzogtum Preussen. Polen. Die ehemals polnischen Landesteile des Königreichs Preussen. Das Herzogtum Pommern. Leipzig: O. R. Reisland, 1911, s. 210nn. Viz též HERRMANN, Christofer. Die Kirchenväter der Danziger Marienkirche, op. cit., s. 141.

78 GÖBEL, Werner – KRIESCHEN, Konrad. *Die Orgeln*, op. cit., s. 40.

79 SEIFFERT, Max. Paul Siefert. Biographische Skizze. *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft* 1891, VII, s. 397–428, zde s. 405–415.

když při slavnostní bohoslužbě začíná hrát varhaník na velkém nástroji.⁸⁰ Stanoví dokonce pokuty, odvozené od míry zpoždění podle jednotlivých částí mše (Kyrie, Gloria, Credo!), přičemž podobná penalizace se vyskytuje zejména ve stanovách středoevropských literátských bratrstev v 16. století.⁸¹

Provozovací praxi v gdaňském Marienkirche osvětluje také personální struktura kůru, která se – podobně jako samotné instrukce – proměňovala jen pomalu. Ideální vzhled do personální struktury poskytují kostelní účty k roku 1601, analyzované Hermannem Rauschningem; starší účty z doby Zangiova působení se bohužel nedochovaly.

Už plat Zangiova předchůdce Wanninga zahrnoval prostředky na vydržování jednoho či dvou chlapeckých zpěváků (Rauschning uvádí roční plat 400 zlatých). K roku 1601 obnášel roční plat kapelníka Zangia 300 marek a navíc 200 marek na čtyři chlapce, kteří obvykle žili přímo v kapelníkově domácnosti, kde se též vzdělávali hudbě. Placeni byli dále varhaník Caius Schmiedtlein (z. 1611) a starý kapelník Wanning (oba 200 marek ročně). Dle účtů patřilo k hudebnímu personálu šest choralistů (Chorgesellen), obvykle zároveň zaměstnaných ve farní škole, a tři zvlášť placení zpěváci (altista, tenorista a basista).⁸² V případě těchto vokalistů jejich povinnosti zahrnovaly chorální i figurální zpěv, avšak ve shodě s dobovou praxí vystupovali i jako instrumentalisté.⁸³ K hudebnímu personálu patřilo také pět trubačů (ještě téhož roku se jejich skupiny rozšířila o dalšího tovaryše, tedy celkem tři mistři se svými tovaryši) a konečně tři houslisté.

Celkem šlo o velmi početný ansámbl třinácti zpěváků, devíti instrumentalistů a varhaníka.⁸⁴ Zároveň je rozčlenění hudebníků do jednotlivých kategorií dosti formální, především zpěváci či choralisté vystupovali běžně také jako instrumentalisté. Ke skutečné aktuální situaci mohla mít nastíněná struktura podobně volný vztah jako celkový počet hudebníků k velikosti ansámblu při konkrétní hudební produkci. Při nejvýznamnějších chrámových slavnostech lze počítat také s účastí

80 APG, fond 300 R, sign. Pp 4. Zde jsou obsaženy všechny dosud citované instrukce.

81 K nejstarším dokumentům tohoto typu náleží stanovy literátů v Třebíči z roku 1516, viz MAŇAS, Vladimír. Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (eds.). *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby (Sborník příspěvků z III. pardubického bienále, 29. –30. dubna 2004)*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, s. 37–77, zde s. 45–46.

82 Blíže viz RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 51–52.

83 Konkrétní počty jednotlivých hudebníků se v jednotlivých letech mohly lišit. Herrmann například dle instrukcí z let 1572 a 1612 uvádí předepsaný počet čtyř školních pomocníků (Schulgesellen), čtyř astantů (tři altisté a tenorista), jednoho předzpěváka, šest trubačů a tři hráče na smyčcové nástroje. Varhaníkovi byli podřízeni čtyři kalkanti (měchošlapové). Samotný kapelník měl dle instrukcí vyučovat hudbě ve farní škole, školní sbor naproti tomu byl zavázán zpívat při bohoslužbách o nedělích a svátcích. HERRMANN, Christofer. *Die Kirchenväter der Danziger Marienkirche*, op. cit., s. 141. Viz tamtéž tabulku na s. 143, která však zachycuje spíše ideální stav.

84 RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 60.

dalších městských hudebníků. Naopak kapelník potažmo hudební soubor mariánského kostela měl zodpovědnost i za hudební produkce pro zmíněný Artushof, tedy včetně světských produkcí a adekvátního repertoáru, což i spolu s dalšími světskými festivitiemi představovalo vítaný zdroj dalších příjmů.⁸⁵

2.4.2 Repertoár

Zatímco rukopisné hudebniny z původního fondu Marienkirche se téměř nedochovaly,⁸⁶ z přelomu 16. a 17. století odtud pochází větší množství tisků. Přesnější datace akvizic jednotlivých konvolutů není dosud známá, jejich pořízení spadá primárně do éry kapelníků Wanninga, Zangia a Hackenbergera. Z hlediska funkčního rozvrstvení repertoáru převažují v dochovaném souboru pochopitelně mše a sbírky motet, které okrajově doplňují tisky s repertoárem denního oficia.⁸⁷

Tisky spojuje jednotná kožená vazba s vyraženými písmeny A–O, v některých případech je zde vyraženo i datum svázání konvolutu: v případě signatur A a C jde o rok 1600, u signatury K o rok 1604 (Regnartovy autorské tisky z let 1602 a 1603). Teprve v roce 1610 byl do sbírky zakoupen konvolut O z vlastnictví basisty Michaela Totzmanna, který Zangia po podstatnou část jeho kapelnické éry v Gdaňsku zastupoval.⁸⁸ Samotné tisky pocházejí z rozpětí let 1573 až 1604. Vedle zmíněných konvolutů s vyraženým letopočtem spadají do Zangiovy kapelnické éry i další soubory (E s tisky z let 1596–8, G 1597–1600, I 1597–1601, L 1601 a M 1601–1604). Přímý Zangiův podíl na akvizici repertoáru nelze prokázat. Navzdory bohatosti gdaňské chrámové sbírky i velkému množství tisků, které Zangius

85 WACZKAT, Andreas. Danzig, op. cit., s. 229.

86 WOŹNIAK, Jolanta – DŁUGOŃSKA, Barbara – POPINIGIS, Danuta – SZLAGOWSKA, Danuta (eds.). *Music Collections from Gdańsk, vol. 1: Thematic Catalogue of Music in Manuscript at the Polish Academy of Sciences Gdańsk Library*. Kraków: Musica Iagellonica, 2011, s. 19, 21.

87 LESZCZYŃSKA, Agnieszka. Vocal repertoire in late Renaissance Gdańsk and Elbląg. In: POPINIGIS, Danuta – SZLAGOWSKA, Danuta – WOŹNIAK, Jolanta (eds.). *Musica Baltica: Music-making in Baltic Cities. Various kinds, places, repertoire, performers, instruments*. Gdańsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki, 2015, s. 123–134, zde s. 127. Hudebniny se až v roce 1912 staly součástí gdaňské městské knihovny a většina z nich je v současnosti uložena v knihovně Akademie věd v Gdaňsku. Některé komplementární exempláře, považované za ztracené během druhé světové války, se nacházejí v knihovně Národního muzea ve Varšavě, viz GANCARCZYK, Paweł. Sixteenth- and Seventeenth-Century Music Prints at the National Museum Library in Warsaw. *Musicology Today* 2007, 4, s. 57–66.

88 LESZCZYŃSKA, Agnieszka. Vocal repertoire in late Renaissance Gdańsk, op. cit., s. 126. Konvolut však zahrnuje starší tisky Meruly, Zanottiho, Ruffa a Antegnatiho z let 1573 až 1592, viz MORELL, Martin. Georg Knoff: Bibliophile and Devotee of Italian Music in Late Sixteenth-Century Danzig. In: KMETZ, John (ed.). *Music in the German Renaissance: Sources, Styles and Contexts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 103–126, zde s. 126. Převahu italského repertoáru dává Morell do souvislosti právě se sběratelskou aktivitou Georga Knoffa (Knoffia), ačkoli právě konvolut O dokládá podobnou orientaci i v případě basisty a faktického zastupujícího kapelníka Totzmanna.

v roce 1604 zakoupil pro Karla z Lichtenštejna ve Vídni, existují mezi oběma skupinami jen poměrně malé repertoárové průniky.⁸⁹

Zatímco provádění Zangiových světských skladeb na německé texty zůstává v rovině hypotéz,⁹⁰ vazba Zangiových latinských motet na jeho působení v Gdaňsku je zřejmější. Podstatná je samotná chronologie děl, jejichž vznik lze v některých případech datovat mezi roky 1600 až 1606. K 1. lednu 1607 je datován starší z hudebních inventářů lichtenštejnské muziky v Prostějově, který zachycuje celkem 39 Zangiových motet pro šest až dvacet hlasů. Právě velký počet hlasů, resp. vícesborový charakter pravděpodobně odkazuje k praxi gdaňského Marienkirche, podmíněné prostorovou dispozicí.

Dosud jsou známé tři tisky, na nichž se Zangius tituluje jako gdaňský kapelník. Nejstarší, sedmihlasé moteto s incipitem *Utile malorum prognasci stemmate* vydal roku 1600 v oficíně Georga Osterbergera v Královci (Königsberg) jako své první doložené epithalamium, tedy příležitostný svatební tisk. Také mladší podobný tisk (*Deus misereatur nostri*, Budyšín 1602) označuje skladatele obdobným, nicméně skromnějším způsobem (*musicus gedanensis*). Zatím poslední známý tisk z této skupiny, sbírka německých čtyřhlasých písní (Köln 1603) připojuje k Zangiovi dosavadní funkci také jeho tehdy čerstvou titulaturu císařského služebníka.

Několik Zangiových skladeb se dochovalo také v rukopisech gdaňské provenience. Rukopisy však nepocházejí přímo ze sbírky mariánského kostela, ale ze sbírky farního chrámu sv. Bartoloměje.⁹¹ Rukopis Ms 4005 obsahuje i dvě Zangiova šestihlasá moteta *Congratulamini nunc omnes* a *Exsultate justi in Domino*.⁹² Dle vazby je tento soubor hlasových knih datován k roku 1589 a jeho původním majitelem byl kantor kostela sv. Janů Henricus Lampadius (Lampertus?, Heinrich

89 K Zangiovi vídeňské akvizici hudebnin pro Karla z Lichtenštejna viz podrobně v kapitole 3. Dílčí repertoárové průniky mohou být dány aktuálností, oblibou, ale také distribuční strategií nakladatelů. Pozoruhodný dobový vhléd do nabízeného sortimentu na samotném počátku 17. století poskytuje pozůstalostní inventář krakovského knihkupce z roku 1602, viz CZEPIEL, Tomasz. Zacheus Kesner and the music book trade at the beginning of the seventeenth century: an inventory of 1602. *Musica Iagellonica* 1997, 2, s. 23–69. Problematiku obchodu s hudebninami v Čechách a na Moravě kolem roku 1600 shrnuje EDWARDS, Scott L. *Repertory Migration in the Czech Crown Lands, 1570–1630*. Disertační práce, University of California, Berkeley 2012, s. 27–35.

90 Waczkat například uvažuje o souvislosti písňového tisku (Augšpurk 1603) a zmíněného gdaňského Artushof. WACZKAT, Andreas. Danzig, op. cit., s. 229.

91 Viz WOŹNIAK, Jolanta – DŁUGOŃSKA, Barbara – POPINIGIS, Danuta – SZLAGOWSKA, Danuta (eds.). *Music Collections from Gdańsk*, op. cit., s. 15–16 a 444–446. Jednotlivé rukopisy z hlediska repertoáru i provenience detailně analyzovala SZLAGOWSKA, Danuta. *Repertuar muzyczny z siedemnastowiecznych rękopisów gdańskich*. Gdańsk: Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, 2005.

92 Stejnou provenienci má i menší soubor hlasových knih Ms 4007 s datací 1588. Viz WOŹNIAK, Jolanta – DŁUGOŃSKA, Barbara – POPINIGIS, Danuta – SZLAGOWSKA, Danuta (eds.). *Music Collections from Gdańsk*, op. cit., s. 764–765. Vzhledem k Zangiovi a jeho blíže nevyjasněnému vztahu k městu Lüneburg je důležitá skutečnost, že Lampadius pocházel právě z tohoto hanzovního města.

Lampe, z. 1594), pocházející z Lüneburgu.⁹³ Nelze však ani vyloučit, že Zangiova moteta byla do tohoto souboru opsána až po Lampadiově smrti, tak jako velká část obsaženého repertoáru.⁹⁴

Rukopis Ms 4009 byl původně součástí konvolutu s tisky Eccarda, Regnarta a Pevernage z let 1597 až 1602.⁹⁵ Jde o nekompletně dochovaný soubor hlasových knih (soprán, tenor, bas), zahrnující tři moteta na německé texty (kromě anonymního autora jsou zde zastoupeni Eccard a Stobaeus, tedy s Královcem spojení hudebníci) a Zangiovo šestihlasé moteto *Querite primum regnum Dei*, vydané později ve zmíněné sbírce *Cantiones sacrae* i v *Promptuarium sacrum* roku 1613, avšak nezmíněné v prostějovském inventáři z roku 1607. Pozoruhodný je jistý bohemikální prvek, protože v hlasové knize basu se opisovač podepsal jako *Mattheus Lader von Trawtner Auß Boheim m[anu] pr[opria]*.⁹⁶

Läderův životopis se jeví jako velmi pestrý: hudební zkušenosti získal nejdříve jako diskantista císařské kapely v Praze, později měl působit jako altista v kapele braniborského kurfiřta Jana Zikmunda, a dokonce studoval v Amsterdamu u Jana Pieterszoona Sweelincka. V letech 1614 až 1621 působil právě v Gdaňsku jako varhaník kostela sv. Petra; odtud odešel do Královce, kde roku 1629 zemřel.⁹⁷ Důležitým průsečíkem se Zangiovými osudy se jeví jeho působení v Berlíně.

Z početného souboru gdaňských rukopisů pouze dva zachycují jinde nepublikovanou Zangiovu skladbu, dochovanou navíc unikátně. Soubor hlasových knih Ms 4006 s pestrým repertoárem konce 16. a první poloviny 17. století vznikl nejspíše po roce 1609. Zahrnuje Zangiovo oblíbené osmihlasé moteto *Jerusalem gaude* (publikováno poprvé v *Promptuarium sacrum* 1611), především ale Kyrie a Gloria z jinak neznámé Zangiovy sedmihlasé mše *Hodie completi sunt*.⁹⁸ S tímto

93 SZLAGOWSKA, Danuta. *Repertuar muzyczny*, op. cit., s. 49, RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 37. Viz WOŹNIAK, Jolanta – DŁUGOŃSKA, Barbara – POPINIGIS, Danuta – SZLAGOWSKA, Danuta (eds.). *Music Collections from Gdańsk*, op. cit., s. 764–765. Lampadius je pravděpodobně totožný s hudebníkem jmenem Lampertus (z. 1594), doloženým v letech 1575–1577 jako varhaník v kostele sv. Bartoloměje, v Gdaňsku však působil už od roku 1568. Mohlo by se tak jednat o velmi raný doklad šíření Zangiových skladeb.

94 SZLAGOWSKA, Danuta. *Repertuar muzyczny*, op. cit., s. 49nn.

95 SZLAGOWSKA, Danuta. *Repertuar muzyczny*, op. cit., s. 77.

96 Viz WOŹNIAK, Jolanta – DŁUGOŃSKA, Barbara – POPINIGIS, Danuta – SZLAGOWSKA, Danuta (eds.). *Music Collections from Gdańsk*, op. cit., s. 787–788.

97 SZLAGOWSKA, Danuta. *Repertuar muzyczny*, op. cit., s. 77–78; RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 192.

98 V případě této unikátní mše se v souboru Ms 4006 dochovalo jen pět hlasů, viz WOŹNIAK, Jolanta – DŁUGOŃSKA, Barbara – POPINIGIS, Danuta – SZLAGOWSKA, Danuta (eds.). *Music Collections from Gdańsk*, op. cit., s. 445–446. Předloha dosud nebyla identifikována, nicméně incipit jednoznačně odkazuje k tradici de tempore skladeb, tak oblíbených v Gdaňsku a severoněmeckém prostoru obecně, viz WACZKAT, Andreas. *Danzig*, op. cit., s. 228. Podrobněji se rukopisu věnuje SZLAGOWSKA, Danuta. *Repertuar muzyczny*, op. cit., s. 57n.

souborem hlasových knih má řadu repertoárových průníků obsáhlá hlasová kniha basu (Ms 4012), která ze Zangiových motet zahrnuje odjinud zatím neznámou vánoční skladbu *Joseph lieber Joseph mein* a osmihlasé moteto *Gloria*,⁹⁹ tedy dvě tiskem zřejmě nevydané skladby, zmíněné Gloria se vyskytuje už jen v rukopisech z Vratislavi.¹⁰⁰

2.5 Císařským služebníkem v Praze, gdaňským kapelníkem v nepřítomnosti

Zásadní zdroj informací pro Zangiův itinerář po jeho útěku z morem zachváceného Gdaňsku (1602) poskytuje list, datovaný 7. května 1603 v Augšpurku. Zangius se v něm před gdaňskou městskou radou omlouvá, že se do Gdaňsku nevrátil do Velikonoc, jak měl v plánu. Předchozí zimu dle svých slov strávil poklidně (*still*) v Praze, kde císaři Rudolfovi dedikoval své skladby. Císař mu údajně nabídl funkci kapelníka, kterou Zangius s omluvou odmítl vzhledem ke svým závazkům v Gdaňsku. Přijal však funkci uvolněného dvorského služebníka a zmiňuje se i o výši měsíční odměny. Zangius v dopise naznačuje, že se možná vypraví do Benátek, aby zde zadal do tisku některá svá díla, a návrat do Gdaňsku předpokládá až po svátku sv. Michala (29. září) téhož roku, dříve by to nestihl. Prosí tedy městskou radu o vstřícnost a trpělivost.¹⁰¹

Citovaný list představuje důležitý bod v chronologii Zangiova putování po střední Evropě, vyžaduje však podrobnější interpretaci a doplnění na základě dalších dosud známých pramenů.

Cestou z Gdaňsku do střední Evropy se Zangius někdy na přelomu léta a podzimu 1602 nejspíše zastavil v Budyšíně. Tamní tiskař Nicolaus Zipserus vydal Zangiovo osmihlasé moteto *Deus misereatur nostri*, dedikované saskému kurfiřtovi Kristiánovi II. k jeho svatbě, která se uskutečnila 12. září 1602 v Drážďanech. Sňatkem s Hedvikou, dcerou zesnulého dánského krále Fridricha II. a Sofie Meklenburské, se saský kurfiřt sešvagřil nejen s dánským králem Kristiánem IV., ale také se skotským a později i anglickým králem Jakubem Stuartem a s Jindřichem Juliem, vévodou z Wolfenbütellu.¹⁰² Zdá se také velmi pravděpodobné, že na počátku září

99 SZLAGOWSKA, Danuta. *Repertuar muzyczny*, op. cit., s. 92.

100 K rukopisu, jeho funkci a výrazným repertoárovým paralelám s varhanní tabulaturou blízkého cisterciáckého kláštera v Olivě viz WOJNOWSKA, Elżbieta. „Cori spezzati“, op. cit., s. 333.

101 Dopis cituje zřejmě in extenso RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 66–67. Příslušná signatura v APG (fond 42/150) je považována za ztracenou během 2. světové války. Tuto domněnku však snižuje relativní celistvost příslušného archivního fondu a skutečnost, že chybějí jen právě Rauschningem citované dopisy.

102 WADE, Mara. Wittwenschaft und Mäzenatentum. Hedwig, Prinzessin von Dänemark und Kurfürstin von Sachsen (1581–1641). In: RODE-BREYMANN, Susanne (ed.). *Orte der Musik: kulturelles Handeln von Frauen in der Stadt*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 2007, s. 219–234, zde s. 224.

se Zangius zastavil i ve Zhořelci (Görlitz). Podle vydání městské rady bylo totiž 6. září 1602 vyplaceno gdaňskému kapelníkovi Zangiovi (zde Zanchio) pět kop grošů a deset krejcarů za dedikovanou skladbu.¹⁰³ Mohlo se snad jednat přímo o zmíněné moteto.

Není vyloučeno, že se Zangius účastnil i svatebních slavností, probíhajících po celý následující týden. Ze Zhořelce či Budyšína by to ostatně neměl do Drážďan příliš daleko. Vedle běžných průvodů s nezbytnými soubory trubačů a tympanistů tyto svatební oslavy zahrnovaly také četné alegorické průvody, v nichž rozličné hudební produkce včetně neobvyklých nástrojů podtrhovaly zvolenou, často exotickou tematiku jednotlivých průvodů (indiánská, turecká, mytologická a další témata).¹⁰⁴

Jednoznačné doklady o Zangiově pražském pobytu na přelomu let 1602 a 1603 zatím nejsou známy, jen Zangius sám se v listu gdaňské městské radě zmiňuje o zimě strávené v Praze. Dle účetních knih pražského císařského dvora byl od 1. října 1602 veden ve funkci uvolněného císařského služebníka (*Hofdiener*, dle dvorských seznamů v kategorii *Hofdiener auf zwei Pferden von Haus aus*, tedy externí služebník se dvěma koňmi ve smyslu vnitřní hierarchizace dané skupiny) s měsíčním platem 25 zlatých.¹⁰⁵

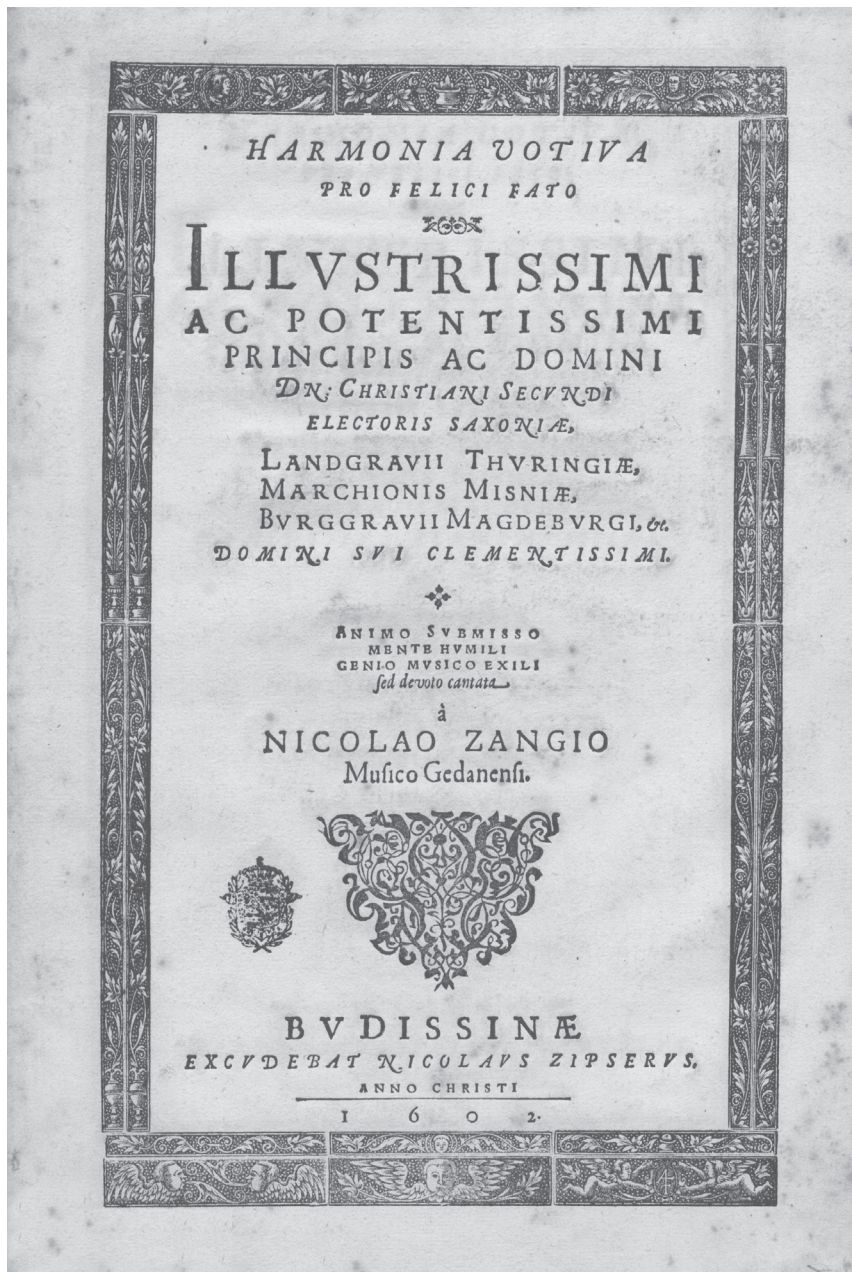
Jmenování dlouholetého císařského instrumentalisty Alessandra Orologia do funkce vicekapelníka, k němuž podle dvorských účetních knih došlo 1. dubna 1603,¹⁰⁶ může souviset se Zangiovou poznámkou o nabídce kapelnické funkce po churavějícím Philippovi de Monte, který zemřel 4. června téhož roku (toto datum

103 GONDOLATSCH, Max. Das Convivium musicum (1570–1602) und das Collegium musicum (um 1649) in Görlitz. *Zeitschrift für Musikwissenschaft* 1920/21, 3, s. 588–605, zde s. 596. Jak vyplývá z Gondolatschových excerpt, částka kolem pěti kop grošů představovala obvyklou výši odměny za dedikovaná rozsáhlejší díla, jako například u jednotlivých děl Handlova *Opus musicum*. V Zangiově případě může výše odměny souviset jak s jeho prestižním postavením gdaňského kapelníka, tak předpokládaným osobním věnováním (*wegen eines dedizierten Gesanges*), tamtéž.

104 *Kurtze und doch ausführliche Relation und warhafft Erzehlung von gehaltenem Beylager / Des [...] Christiani II. Hertzogen zu Sachsen [...]: Darinnen eigentlich und gründlich zuvernehmen / Mit was Solenniteten die Churf. Braut angenommen / und darauff der Einzug gantz herrlich und zierlich gehalten. Item / Welcher massen das Ringrennen und Turnieren [...] angestellet und verrichtet worden / zusampt angehengtem Bericht / was sich im Abzuge zugetragen.* Jehna: Steinman, 1603 (VD17 14:008670V). V českém prostředí reflektoval hudební aspekty svatebních oslav především DANĚK, Petr. Svatba, hudba a hudebníci v období vrcholné renesance. Na příkladu svatby J. Krakovského z Kolovrat (Innsbruck, 1580). *Opera historica* 2000, 7, s. 207–264.

105 První výplatu za celkem sedm měsíců (říjen 1602 až duben 1603) si však vyzvedl až 20. září 1603, resp. takto je datována vyplacená částka 175 zlatých. ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela. *The Musicians at the Court of Rudolf II.*, op. cit., s. 188.

106 ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela. *The Musicians at the Court of Rudolf II.*, op. cit., s. 138. Orologiovo jmenování vicekapelníkem představuje důležitý argument proti předpokládané císařově celkové apatii, která by vylučovala také komunikaci se Zangiem, o níž se skladatel zmiňuje ve svém dopise z Augšpurku. Viz LINDELL, R. *Music and Patronage*, op. cit., s. 264.

Obr. 8: Titulní strana příležitostného Zangiova tisku *Deus misereatur nostri*. V roce 1602 vyšlo v Budyšíně toto osmihlasé žalmové moteto, oslavující sňatek saského kurfiřta.

je též uvedeno v císařských účetních knihách jako termín poslední platby).¹⁰⁷ Zangius se však, už jako císařský služebník, vydal nejpozději na jaře 1603 do Augšpurku, o čemž svědčí několik na sobě nezávislých dokladů:

Důležitý dokument představuje památník (*Stammbuch*) teologa a hudebníka Paula Jenische (1558–1647).¹⁰⁸ Z původně volných karet dodatečně sestavený a svázaný památník obsahuje několik jmen různých hudebníků: z doby Jenischeva augšpurského působení nejspíše pocházejí zápisy tamního slavného cinkenisty Ganse a varhaníka a skladatele Adama Gumpelzhaimera. Zápis württenberského kapelníka Leonharda Lechnera, datovaný 21. září 1595 ve Stuttgartu, souvisí s Jenischovým hledáním nového zaměstnání.¹⁰⁹ Basista württenberské dvorní kapely Konrad Hagius pro Jenische roku 1602 zkompoval kánon *Christus ist mein Leben*.¹¹⁰ Roku 1603 se do Jenischeva památníku zapsal také Zangius, a to jako císařský služebník a kapelník v Gdaňsku. Zřejmě sám Jenisch k jeho jménu a roku připsal i datum a místo (26. duben, Lauingen).¹¹¹

Zangiovy pamětní zápisy vykazují zajímavou kontinuitu: kánon pro dvacet hlasů doplnil ke svému jménu už v pamětních knihách gdaňských bratrstev v roce 1599 a užil jej také v nedatovaném zápisu do památníku Johanna Hupfera, kantora

107 Blíže viz SILIES, Michael. *Die Motetten des Philippe de Monte (1521–1603)*. Göttingen: V&R Unipress, 2009, s. 82. K otázce nástupnictví po churavějícím kapelníkovi viz též SMIJERS, Albert. *Karl Luython als Motettenkomponist*. Amsterdam 1923, s. 25–26.

108 Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Cod. hist. 8° 298. Ikonograficky pozoruhodnému obsahu věnovala studii OWENS, Samantha. Pictorial Depictions of Musicians, Musical Instruments and Music-Making in the Stammbücher of Paul Jenisch (1558–1647) and Johann Michael Weckherlin (1579–1631). *De musica disserenda* 2019, 15, č. 1–2, s. 159–178. Jenisch se narodil v Antverpách v rodině augšpurského obchodníka, v Augšpurku také nejméně v letech 1585 až 1595 působil (vzhledem ke svému teologickému vzdělání) v místní církevní správě a také jako člen místního Collegium musicum. Roku 1595 vydal tajně traktát *Thesaurus animarum* a z konfesionálních důvodů musel následně Augšpurk pro svou inklinaci ke katolicismu opustit. S rodinou se usídlil v nedalekém Lauingen, viz GOTTWALD, Clytus. Humanisten-Stammbücher als musikalische Quellen. In: AARBURG, Ursula – CAHN, Peter – STAUDER, Wilhelm (eds.). *Festschrift Helmuth Osthoff zu seinem siebzigsten Geburtstag*. Tutzing: H. Schneider, 1969, s. 89–103, zde s. 91.

109 Podrobně viz GOTTWALD, Clytus. Humanisten-Stammbücher, op. cit., s. 92–96. Gottwald však nezmiňuje mezi zapsanými hudebníky Zangia.

110 Viz KREMER, Joachim: “try it elsewhere [...]” – Konrad Hagius and Musician’s Mobility in Early Modern Times in Light of Local and Regional Profile. In: NIEDEN, Gesa zu – OVER, Berthold (eds.). *Musicians’ Mobilities and Music Migrations in Early Modern Europe, Biographical Patterns and Cultural Exchanges*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2016, s. 51–72, zde s. 55. Hagius se také 20. dubna téhož roku právě v Lauingen oženil. Teprve Kremer si v Jenischově památníku povšiml také Zangiova zápisu.

111 Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek, Cod. hist. 8° 298, fol. 122v: *Röm[ischen] Kay[serlichen] May[estät] Aulicus vnd Capelmaister In Danzig m[anu] p[ro]pria*. Z dalších Jenischových osudů stojí za zmínku, že roku 1613 získal konečně funkci dvorního loutnisty ve Stuttgartu. Protože se Jenisch dožil vysokého věku, obsahuje jeho památník i řadu pozdějších zápisů, mezi nimi též hádankový kánon Christopa Thomase Wallisera, s nímž se mohl Jenisch znát už z dob svého působení v Augšpurku, viz GOTTWALD, Clytus. Humanisten-Stammbücher, op. cit., s. 96, srovnej KREMER, Joachim: “try it elsewhere [...]”, op. cit., s. 55.

Obr. 9: Zangiův zápis v památníku Paula Jenische, datovaný 26. dubna 1603 v Lauingen.

a pozdějšího rektora gymnázia v bavorském Weissenburgu.¹¹² V Jenischově památníku připojuje ještě delší hudební citaci, podobně jako v pamětním zápise z roku 1612 (viz níže). Jako devízu užívá v zápisech z roku 1603 i 1612 stejnou sentenci *Non: Zoilos bonos malo*, kterou lze chápat jako ohrazení se proti kritikům (*Ne, raději mám dobré Zoily*).¹¹³ Připomínkou starověkého kritika Zoila, který vyčítal nedokonalosti dokonce Homérovým opusům, dávali autoři najevo svou vzdělanost a pomyslně se stavěli do řady nespravedlivých obětí právě za samotného Homéra.¹¹⁴

112 Záznamy v památníku pocházejí většinou z let 1605 až 1654 (výjimečně též starší). Z hudebníků se zapsal k roku 1605 také Sethus Calvisius z Lipska. Society of Antiquaries of London, sign. SAL/MS/437; [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné z <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/c50f28cd-4764-4b34-a191-557a54f26c2a>. Zangiiovy hudební citáty budou předmětem dalšího výzkumu, týkajícího se primárně jeho hudebního díla.

113 Za konzultaci a překlad jsem zavázán Jiřímu K. Kroupovi.

114 Srovnej ROSE, Stephen. Publication and the Anxiety of Judgement in German Musical Life of the Seventeenth Century. *Music & Letters* 2004, 85, č. 1, s. 22–40, zde s. 24.

Zmíněný Zangiův dopis, odeslaný z Augšpurku 7. května 1603, doplňují také záznamy dvou Zangiových motet v rukopise augšpurského varhaníka Adama Gumpelzhaimera.¹¹⁵ Zatímco *In salutare tuum* pro sedm hlasů se zde dochovalo unikátně a bez dalších podrobností, osmihlasé moteto *Veni, dilecte mi*, které Zangius roku 1609 opět použil ve své svatební sbírce do Rosic, opatřil Gumpelzhaimer poznámkou o opsání této skladby právě v květnu 1603.¹¹⁶ Lze tedy předpokládat, že Gumpelzhaimer získal tyto dosud nepublikovaná díla osobně přímo od autora.

Soudě dle dalších situací, kdy Zangius velmi pravděpodobně dohlížel na tisk svých děl přímo v oficíně, lze předpokládat také skladatelovu návštěvu Kolína nad Rýnem u tiskaře Gerharda Grevenbrucha, a to nejspíše v návaznosti na jeho pobyt v Augšpurku. Zangiova v pořadí třetí sbírka, soubor výlučně světských německých písní pro čtyři hlasy (*Kurtz weilige Neue Teutsche Weltliche Lieder mit vier Stimmen componirt*), figuruje totiž až v podzimním katalogu frankfurtského knižního trhu roku 1603. V katalogu je dílo zmíněno téměř s plným titulem, odkazem na kvartový formát, kolínského tiskaře Grevenbrucha a Zangia ve funkci gdaňského kapelníka. Na titulním listu samotné sbírky je však autor poprvé označen také jako císařský dvorský služebník (*aulicus*).¹¹⁷ Předpokládanou fyzickou přítomnost Zangia v Kolíně, která souvisela primárně s nezbytnou kontrolou vysázených not před finálním tiskem,¹¹⁸ ostatně připomíná ve sbírce obsažená skladba *Ich gieng einmal spatzieren zu Cölln*. V duchu tehdy oblíbeného subžánru zde skladatel evokuje vyvolávání podomních prodavačů a trhovců.

Není dosud známo, jakým způsobem Zangius získal zmíněný titul i nikoli nevýznamný plat císařského služebníka. Avšak v širším kontextu je nutno uvážit důležité okolnosti. Jeroným Makovský, kterému Zangius svou sbírku čtyřhlasých písní dedikoval, sloužil v letech 1597 až 1603 jako komoří (Kammerdiener) císaře Rudolfa II.¹¹⁹ Dedikace krátkodobě vlivnému dvořanovi je přece jen poněkud

115 K rukopisu podrobně viz CHARTERIS, Richard. *Adam Gumpelzhaimer's little-known score-books in Berlin and Kraków*. Neuhausen – Stuttgart: Hänssler Verlag – American Institute of Musicology, 1996.

116 Staatsbibliothek zu Berlin (Preussischer Kulturbesitz), Mus. ms. 40028, s. 154–155: *In Ca[n]tico Canticoru[m] Salo-monis Cap. 7 // Nicolao Zangio 1603 Mense Maio*. Podle Charterisovy identifikace písářských rukou jde v případě obou Zangiových motet přímo o Gumpelzhaimerův zápis, viz CHARTERIS, Richard. *Adam Gumpelzhaimer's little-known score-books*, op. cit., s. 115.

117 *Catalogus Universalis Pro Nundinis Francofurtensibus autumnalibus de anno 1603. Hoc Est, Designatio Omnium Librorum, Qui Istis Nundinis autumnalibus, vel novi vel emendatiores aut auctiores prodierunt. Das ist: Verzeichniß aller Bücher / so zu Franckfort in der Herbstmeß / Anno 1603. entweder gantz new oder sonsten verbessert / oder auff's new widerumb auffgelegt / in der Buchgassen verkaufft worden*. Francofurti: Kopff; Francofurti: Saur, 1603 (VD17 23:653897E), fol. C3v: *Kurzweilige teutsche weltliche Lieder mit 4. Stimmen componirt durch Nicol. Zangium Cappelmanister in Danzig / Colln bey Greuenbruch / in 4.*

118 Srovnej ROSE, Stephen. *Music, Print and Presentation in Saxony During the Seventeenth Century*. *German History* 2005, 23, č. 1, s. 1–19, zde s. 7.

119 SVÁTEK, Josef. Jeroným Makovský z Makové, nevj. komorník Rudolfa II. *Sborník historický* 1884, 2, s. 231–239. K přesnému vymezení funkce, Svátkem nesprávně přeložené, viz HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava. *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*. Prag 2002, s. 401, 403.

neobvyklá. Snad potvrzuje zásadní vliv Makovského na císařském dvoře v těchto měsících a také jeho podíl na Zangiově jmenování dvorským služebníkem.¹²⁰

Prakticky totožnou funkci jako Zangius, tedy místo uvolněného císařského služebníka, zastával už od ledna 1602 Hans Leo Hassler, v letech 1601 až 1604 vrchní hudebník města Norimberka.¹²¹ Zangius i Hassler byli protestanté, což bránilo jejich vřazení mezi personál císařské kaple. Avšak stejně jako členové kaple náleželi císařští služebníci ve dvorské hierarchii pod dohled nejvyššího císařského hofmistra. Touto funkcí a s tím spojeným předsednictvím tajné rady byl od září 1600 do října 1602 a posléze od prosince téhož roku až do svého náhlého odchodu 16. srpna 1603 pověřen Karel z Lichtenštejna.¹²²

2.6 Ve službách moravského zemského hejtmana Karla z Lichtenštejna

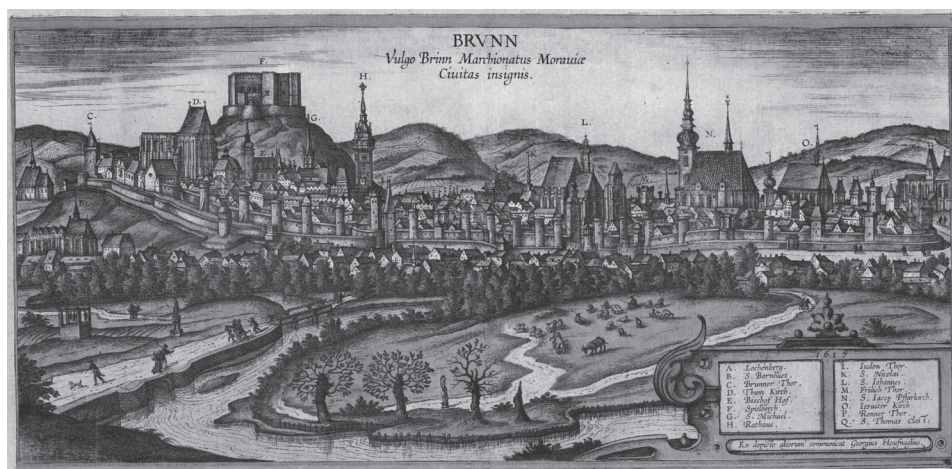
Užitečnější než hypotézy je snad konstatování, že od Zangiova pobytu v květnu 1603 v Augšpurku nelze jeho další osudy přesněji sledovat: neobjevil se nejspíše ani v Gdaňsku, kde mu městská rada stále rezervovala kapelnické místo.

Nejpozději na podzim roku 1604 vstoupil do služeb Karla z Lichtenštejna. Mohlo se tak stát i dříve vzhledem k Lichtenštejnovu definitivnímu odchodu z Prahy v srpnu 1603 a především vzhledem ke skutečnosti, že tento zřejmě nejbohatší moravský velmož zastával od ledna 1604 funkci moravského zemského hejtmana. Zangia zaměstnal jako svého kapelníka. Přesnější chronologii bohužel znemožňuje absence lichtenštejnských účtů z doby před říjnem 1604 a po dubnu 1606 (další svazky účtů jsou dochovány až od roku 1610). Zangiův příchod na Moravu dokládá i odměna šest tolarů, vyplacená skladateli zřejmě 21. srpna 1604 brněnskou městskou radou. V tomto případě účetní zápis neobsahuje zmínku o věnované

120 Nejvyššímu císařskému komorníkovi (Oberstkämmerer) Wolfgangu Rumpfovi dedikoval svou sbírku motet císařský tenorista Franciscus Sale (*Sacrarum cantionum [...] liber primus*, Pragae 1593), viz DANĚK, Petr. *Historické tisky vokální polyfonie, rané monodie, hudební teorie a instrumentální hudby v českých zemích do roku 1630. Se soupisem tisků z let 1488–1628 uložených v Čechách*. Praha: Koniasch Latin Press, 2015, s. 44–45. Roku 1603 dedikoval Philippe de Monte svou poslední knihu madrigalů tehdejšímu zastupujícímu nejvyššímu hofmistrovi Karlu z Lichtenštejna (viz kapitola 3). Stranou pozornosti dosud zůstala sbírka německých triciníí, kterou roku 1606 v Praze u Jiřího Nigrina vydal a svému zaměstnavateli Vilému Slavatovi z Chlumu a Košumberka dedikoval varhaník Joachim Lange (RISM A/I L 576). Langeho tricinia si pozornost zaslouží i jako další doklad tohoto typu repertoáru v kontextu aristokracie českých zemí.

121 V širším kontextu viz KRONES, Hartmut. *Manieristische Tendenzen Im Musikalischen Umfeld Rudolfs II.* In: FRITZ-HILSCHER, Elisabeth Theresia – ANTONICEK, Theophil – KRONES, Hartmut (eds.). *Die Wiener Hofmusikkapelle: Krisenzeiten Der Hofmusikkapellen*. Wien: Böhlau, 2006, s. 33–60, zde s. 53.

122 STLOUKAL, Karel. Karel z Lichtenštejna a jeho účast na vládě Rudolfa II. (1596–1607). *Český časopis historický* 1912, 18, s. 21–37, 153–169, 380–434, zde s. 163, 416.

Obř. 10: Veduta Brna Jorise Houfnagela z roku 1617.

skladbě, ale je velmi pravděpodobné, že Zangius se v Brně prezentoval některou ze svých tištěných sbírek, nejspíše tedy kolínským tiskem, přičemž dedikace Makovskému přece jen nemusela být v královském městě Brně vnímána tak trpce jako v pražských městech.¹²³

Na počátku 17. století byl Lichtenštejn zřejmě jediným aristokratem na Moravě, který si vydržoval celý hudební soubor (muziku). Kromě služného od Lichtenštejna, jehož výše zůstává nejasná, měl Zangius také nárok na 25 zlatých měsíčně, vyplývajících z funkce císařského služebníka.¹²⁴

Ještě v průběhu roku 1604 byl Zangius pověřen nákupem hudebnin ve Vídni a objednávkou hudebních nástrojů z Benátek. V účtech doložené údaje zahrnují jen část hudební sbírky, podrobně zachycené v inventáři prostějovského zámku k 1. lednu 1607. Jednalo se o velké sumy: 124 zlatých za hudebniny, zhruba 64 zlatých za nástroje, přes 30 zlatých Zangiovi za cestu. V kontextu nákupu jiných, unikátních uměleckých děl však šlo o sumy spíše zanedbatelné. V lichtenštejnských

123 Viz Archiv města Brna, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, radní počty, rkp. č. 479, fol. 13v: *dem componist[en] Sangii verehrt 6 gantze Thaller*, viz SULITKOVÁ, Ludmila. *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619. Katalog*. II. svazek. Brno: Archiv města Brna, 2001, s. 105. Příležitostné odměny skladatelům za zaslání skladby jsou v případě brněnských městských účtů zapisovány značně neúplně. Z množství dedikantů jsou identifikovatelní např. Jacobus Handl Gallus, Lassové v případě posthumně vydané sbírky *Magnum opus musicum* Orlanda di Lasso a právě Zangius, viz STUDENIČOVÁ, Hana. ... einem ersamen Rath verehrt. Über Widmungen der Musikalien an mährische Städte ca. 1560–1620. *Musicologica Brunensia* 2020, č. 1, s. 15–37.

124 Termíny výplat z císařské pokladny představují další z možných podkladů pro rekonstrukci Zangiova itineráře, na základě údajů z účetních knih jsou kvitance datovány 20. září 1603, 25. října 1604, 30. září 1607, 27. února 1608 a naposledy 31. října 1610. Viz ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela. *The Musicians at the Court of Rudolf II.*, op. cit., s. 188.

službách figuruje Zangius také na počátku roku 1605, a to zřejmě jako konzultant ve věci blíže nejasného nákupu objemného notovaného kodexu (*Kirchenbuch*), který bylo vzhledem k jeho poškození nutné dát převázat.¹²⁵ Nejspíše v předjaří téhož roku také Zangius cestoval v doprovodu valtického hejtmána Martina Senata z Brna do Vyškova na zemský sněm, za což jim z lichtenštejnské pokladny náležela úhrada ve výši 42 krejcarů.¹²⁶ Zbytek hejtmánova hudebního souboru snad do Vyškova přicestoval jako součást jeho dvora.

Unikátní charakter měl však bezpochyby samotný hudební soubor, na jehož budování se Zangius podílel, a to jak velikostí, tak i všestranností a předpokládanou vysokou úrovní. Tu nepřímou dokládá rozmanitost instrumentáře i pozdější angažmá některých lichtenštejnských hudebníků na kurfiřtském dvoře v Berlíně. Soudě dle výdajů na ubytování a ošacení trubačských učňů čítala lichtenštejnská muzika jistě dvanáct mladších hudebníků a nejméně tři až čtyři dospělé instrumentalisty.

Pravděpodobně jednou z prvních příležitostí, kdy mohla lichtenštejnská muzika pod Zangiovým vedením zvýšit lesk svého chlebedárce a zároveň vstoupit do povědomí moravské šlechtické reprezentace, byl zemský sněm v Uherském Hradišti v květnu 1605. K datu 29. července, snad ve smyslu termínu odjezdu, byly Zangiovi a dalším desíti osobám na koních (tedy nejspíše celé muzice) vyplaceny výlohy na cestu z Uherského Hradiště do severomoravského Úsova. Nejseverněji položená lichtenštejnská država představovala útočiště v bezpečné vzdálenosti od místa válečného konfliktu.¹²⁷

Dosud se však nepodařilo prokázat, že by Zangius nebo některý z dalších lichtenštejnských hudebníků působil také ve službách dalšího mocného Moravana s vlastním rozsáhlým dvorem, kardinála Ditrichštejna. O jeho dvoře v předbělohorském období je známo jen málo, ale lze předpokládat, že již v této době měl kardinál zájem především o italské hudebníky. Na překážku by byla taktéž Zangiova předpokládaná, avšak dosud neprokázaná luteránská konfese. Jako přítežující okolnost mohlo být ostatně vnímáno už samotné Zangiovo působení v luteránském Gdaňsku, polehčující naopak titul císařského služebníka.¹²⁸ Nejpozději

125 LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Vaduz–Vienna, Hausarchiv, Familienarchiv (F), karton 484, dopis z 26.února 1605.

126 Tamtéž, Herrschaftsarchiv (H), karton 76 (1605), fol. 29r. K pobytu zemského hejtmána ve Vyškově viz tamtéž fol. 72r. Martin Senat se jako valtický hejtmán připomíná v nejstarší tamní matrice k roku 1615, kdy kmotrem jeho synu byl sám kníže z Lichtenštejna. Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond E 67, sign. 3473, fol. 4r. Hejtmánovo jméno se poměrně často vyskytuje v nejstarších lichtenštejnských účtech, Senat vyřizoval četné nákupy a soudě dle jemu svěřených částek požíval velké důvěry. K vydáním viz citované účty z knížecího archivu Lichtenštejnů v kartonu H 76.

127 HAUPT, Herbert. *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Hofstaat und Sammeltätigkeit*, op. cit., Bd. 2, s. 148.

128 Viz BRÁZDOVÁ, Lucie. *Hudba a kardinál Dietrichstein 1599–1636*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012, s. 91. Autorka zde bez průkaznějších dokladů předpokládá, že Zangius mohl vstoupit

v následující dekádě musel Ditrichštejn Zangia znát, alespoň podle jména, neboť se o něm zmiňuje Karel starší ze Žerotína ve vzájemné korespondenci (viz níže). Vzhledem k úzkým kontaktům Karla z Lichtenštejna a Karla staršího ze Žerotína, mimochodem dávných spolužáků z ivančické bratrské školy, kteří spolu roku 1587 absolvovali společnou kavalírskou cestu do Francie, je velmi pravděpodobné, že už v době svého moravského kapelnictví navázal Zangius kontakty právě s širší žerotínskou rodinou, jak je patrné z pozdějších událostí.

Bötticherova kronika mariánského kostela v Gdaňsku podává vcelku jednoznačné svědectví o tom, že na konci roku 1605 se Zangius do města vrátil a na doporučení nejvýše postaveného kostelního inspektora Hanse von der Linde (příslušník městského patriciátu) byl znovuvveden do své původní funkce. Podle Böttichera Zangius na místě dlouho nepobyl, avšak přesnější rozsah jeho pobytu v Gdaňsku není znám.¹²⁹ O jeho další cestě směrem na jih svědčí především skutečnost, že 23. dubna 1606 mu byla z lichtenštejnských účtů vyplacena snad poslední řádná odměna. Podle formulace šlo nejspíše o doplatek zbývající mzdy ve výši 8 zlatých a 10 krejcarů. Podobně jako v případě plateb z císařské pokladny si takto mohl Zangius vyzvednout příslušnou odměnu i s určitou prodlevou. Samotné vyplacení odměny tedy nedokládá ani propuštění z funkce lichtenštejnského kapelníka, k němu mohlo dojít již dříve, ale také podstatně později. V lichtenštejnských účtech se nicméně během roku častěji připomíná loutnista Petr Kapoun, odměněný v září 1606 dokonce zlatým řetězem v hodnotě padesáti zlatých, jinak neznámý hráč na cink Jeroným (Hieronymus), a také několik chlapců, zaměstnaných jako dvorní hudebníci.

V říjnu 1606 se Karel z Lichtenštejna vrátil ke dvoru císaře Rudolfa II., nově jako skutečný nejvyšší hofmistr a předseda tajné císařské rady.¹³⁰ Vzhledem k eskalaci sporu mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem, na jehož stranu se postupně přidaly hornorakouské, uherské i moravské stavy, jeví se zejména roky 1607 a 1608 jako velmi bouřlivé, tím spíše pro Karla z Lichtenštejna i Karla staršího ze Žerotína, kteří patřili mezi hlavní aktéry moravského povstání roku 1608.¹³¹ Naopak téměř identické seznamy hudebnin a hudebních nástrojů, datované vždy

do služeb kardinála Ditrichštejna, případně se stát jeho kapelníkem. Neví však o Zangiově angažmá v lichtenštejnských službách.

129 HERRMANN, Christofer – KIZIK, Edmund – KLOOSTERHUIS, Jürgen (eds.). *Chronik der Marienkirche in Danzig*, op. cit., s. 626. Srovnej také vydání dvaceti marek blíže neurčenému císařskému hudebníkovi z gdaňské městské pokladny k 8. srpnu téhož roku, což by prodlužovalo dobu jeho zdejšího pobytu, viz APG, fond 300/12, sign. 34, s. 402.

130 WINKELBAUER, Thomas. *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien – München: Böhlau, 1999, s. 60. Srovnej podrobnou recenzi, viz MAŤA, Petr. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters (Nad knihou Thomase Winkelbauera). *Listy filologické*, 2000, 123, č. 3–4, s. 354–370.

131 Více VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy. Díl 2: Morava reformace, renesance a baroka*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1995, zejm. s. 86–87.

k 1. lednu roku 1607 a 1608 na zámku v Prostějově, dokládají jen nepatrné proměny sbírky v rozmezí daného roku, jako by činnost lichtenštejnské muziky ustala. Absence zmínky o Zangiově funkci v soupise jeho motet navíc napovídá, že v době sepsání inventáře už byl Zangius nejspíše činný jinde.

2.7 Naposledy k Baltu?

Lichtenštejnův odjezd k pražskému císařskému dvoru v říjnu 1606 se shoduje s datací Zangiova svatebního moteta *Tota pulchra es*, vydaného ve vratislavské tiskárně Georga Baumanna. V následujících letech zde vydal Zangius nejméně další dva příležitostné tisky, ale jeho vazby k Vratislavi byly zřejmě podstatně užší. V několika rukopisech vratislavského původu z prvních tří dekád 17. století se totiž dochovalo větší množství jeho skladeb, včetně některých unikátů. Vratislav tedy nebyla Zangiovi jen zastávkou na cestách mezi pobřežím Baltu a střední Evropou, ale spíše důležitým místem provozování jeho skladeb.

V první polovině roku 1607 pobýval Zangius znovu v Gdaňsku. K datu 17. února se dokonce stal gdaňským měšťanem: v příslušné knize je však překvapivě označen nikoli jako místní hudebník, ale jako obchodník z Berlína.¹³² Přesto zde po nějaký čas vykonával i svěcenou kapelnickou funkci. Poměrnou část čtvrtletního platu za rok 1607 vydali kostelní správcové Zangiově manželce, zbylou část však již nikoli. Zangius, opět bez svolení kostelních správců a městské rady, totiž v červnu opustil město.¹³³

Další dvě zprávy z onoho roku se ukrývají obě v městských archivech a spíše vyvolávají další otázky. Podle městských účtů zaslal Zangius blíže neurčenou skladbu městské radě v Berlíně.¹³⁴ Z gdaňských archiválií pak Hermann Rauschning upozornil na dopis z 8. února, který místní městské radě zaslal ze Štětína pomoránský vévoda Filip II. (1573–1618, vládnoucím vévodou Zadních Pomorán od roku 1606).¹³⁵ Vévoda požádal gdaňské radní o uvolnění Zangia, aby se mohl ujmout vedení jeho hudebního souboru, muziky. Zda se tak skutečně stalo, není doposud známo. Tak či onak musel zájem pomoránského vévody souviset se skutečností, že nejvýznamnější štětínský skladatel Philipp Dulichius se ucházel

132 APG, fond 300/60, sign. 3 (kniha měšťanů), s. 150: 1607 *Nicolaus Zangius Kaufmann*; srovnej tamtéž sign. 5, s. 60: *Nicolaus Zangius von Berlin ein Kaufmann* k 17. únoru 1607.

133 RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 68.

134 SACHS, Curt. *Musikgeschichte der Stadt Berlin bis zum Jahre 1800*. Berlin: Gebrüder Paetel, 1908, s. 309: [...] *Dem hern Zangio Musico so dem Rathe seine Composition zugeschickett*.

135 RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 68 opět odkazuje na signaturu v APG (42/150), která je považována za ztracenou během 2. světové války (viz výše). K vévodovi viz blíže RYANTOVÁ, Marie. Památník pomoránského vévody Filipa II. z let 1612–1618. *Studia Rudolphina* 2007, 7, s. 168–174.

*Dijon Breyne, Gort Michel,
Michael Fleming, Wuy Jours,
Pheyns, Gortius, Jan Looi,
van der Vasthuis, Jan Gort,
Burgelman Don 17 Martij
Jans, 1598.*

Obr. 11: Ideální podoba gdaňského měšťana, zachycená k roku 1598 v místní knize měšťanských práv. V tomtéž rukopise se nachází záznam o udělení gdaňského měšťanství Zangiovi v roce 1607.

o Zangiovu funkci a v gdaňském Marienkirche v letech 1604 a 1605 provedl několik svých skladeb.¹³⁶ Naproti tomu Zangius věnoval (dle dedikace datované k roku 1614) témuž vévodovi jednu ze svých světských sbírek (Berlín 1617).¹³⁷

Na sklonku září 1607 byl Zangius v Praze, kde si podle císařských účetních knih vyzvedl příslušnou část svého platu služebníka (30. září), což učinil znovu 27. února následujícího roku.¹³⁸ V září 1608 cestoval Zangius přes holštýnský Neumünster opět do Prahy, kde předal dopis matematica a teologa Detlefa Forsta astronomovi a matematikovi Johannu Keplerovi. V úvodu dopisu Forst vysvětluje, že využil Zangiovy cesty do Prahy: „Když jsem se zde osobně setkal a pozdravil při jeho návratu k vám se sucentorem Jeho svaté císařské výsosti Mikulášem Zangiem, mužem přeušlechtilým a hudebníkem nejlíbeznějších tónů, nemohl jsem si odpustit, abych i tebe, nejjasnější Keplere, počastoval svým dopisem [...]“.¹³⁹ Již po několikáté tedy Zangius opakuje cestu ze severoněmeckého prostředí do střední Evropy. Zastávka v Neumünsteru mohla souviset například s dánským králem Kristiánem IV., vládnoucím v holštýnském vévodství na základě personální unie. Jinou stopu může představovat hanzovní město Lübeck: Zangiovo jediné známé Credo (podle začátku vícehlase zpívaného textu zvané též *Patrem*) ze mše *Super Hierusalem gaude* se dochovalo unikátně v souboru hlasových knih, pocházejících právě ze zdejšího Marienkirche.¹⁴⁰

136 Souhrnně viz BLANKENBURG, Walter. Dulichius [Deulich, Deilich, Teilich], Philipp. *Grove Music Online*. 2001; [cit. 16. 5. 2018]. Dostupné z <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000008298>.

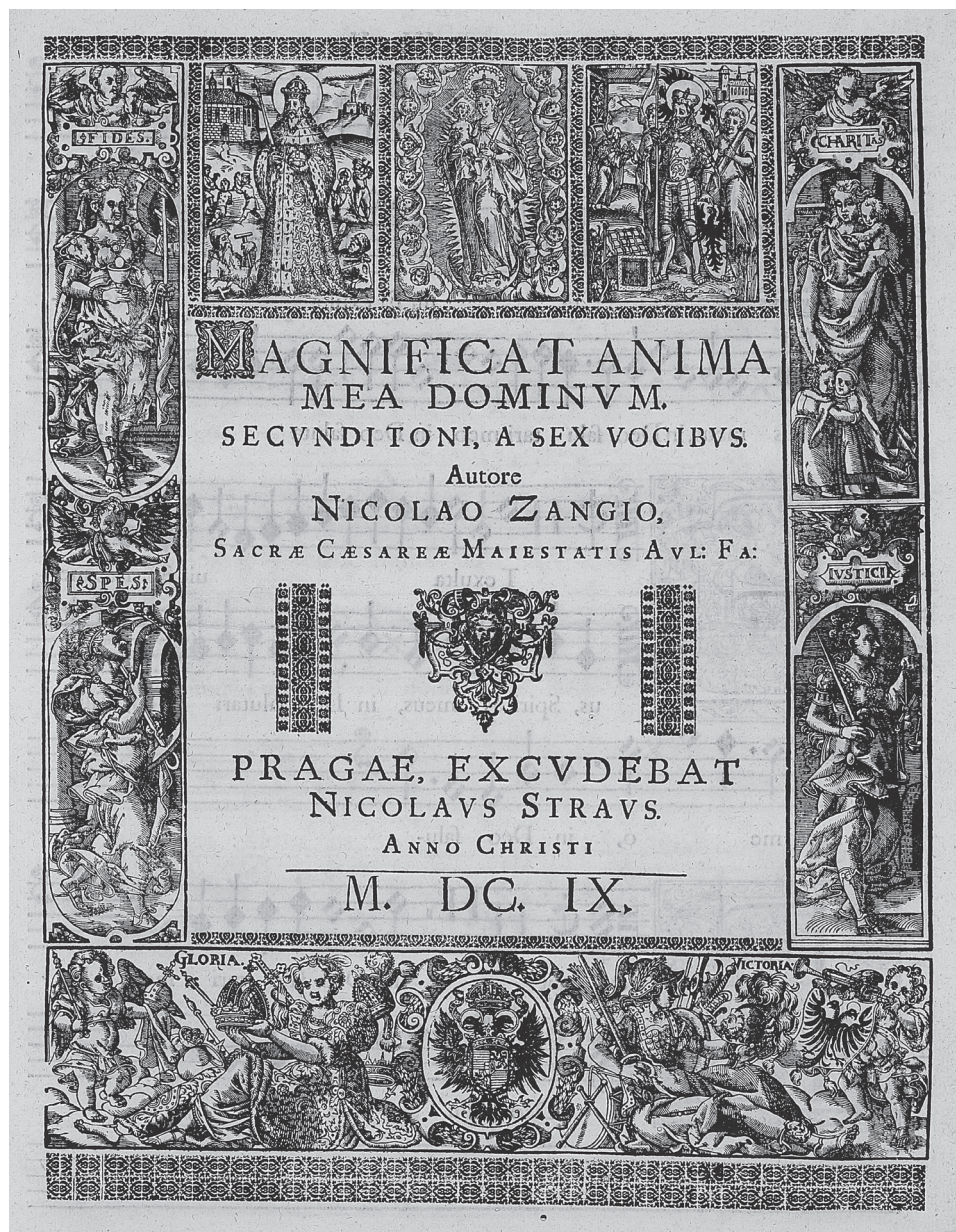
Blankenburg zmiňuje přímo zástup za Zangia, zatímco Rauschning připomíná jen Dulichiovu zájem o dané místo. RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 67–68. Dulichiovo úsilí o získání gdaňského postu po Zangiovi líčí podrobně SCHWARTZ, Rudolf (ed.). *Philippus Dulichius. Prima pars centuriae octonum et septenum vocum*. Stetini, 1607. *Denkmäler deutscher Tonkunst. Erste Folge*. Band XXXI, Leipzig 1907, s. XI. Dulichius dokonce vypracoval obsáhlý seznam 150 motet, který gdaňské městské radě zaslal. Tamtéž. První svazek ze souboru sta motet pro osm a sedm hlasů vydal ve Štětíně právě roku 1607 (*Prima pars centuriae octonum et septenum vocum*). Shody ve volbě motetových textů (*Deus misereatur nostri*, *Ad te levavi*, *Angelus ad pastores ait*, *Exultate iusti*, eventuálně též *Querite primum regnum Dei* z další sbírky) mohou být vzhledem k frekvenci daných textů náhodné, Dulichius však jako druhé moteto své sbírky otiskuje také dvojsborové *Steh auf* (na text z Písňe písní), dle nadpisu moteto věnované ke svatbě drážďanského kurfiřta roku 1602. Možná byl Dulichius se Zangiem v užším kontaktu, což by vysvětlovalo i jeho informovanost a posléze i urputnou snahu v získání kapelnického místa v Gdaňsku. Viz též STEUBER, Otfried von. Philipp Dulichius Kantor an St. Marien und am Fürstlichen Pädagogium in Stettin von 1587 bis 1630. *Schütz-Jahrbuch* 2005, 27, s. 25–35.

137 Nicolaus Zangius. *Dritter Theil Neuer Deutschen Welllichen Lieder mit Drey Stimmen*. Berlin 1617 (RISM A/I Z 46). Předmluva datována v Köln an der Spree 21. květen 1614, doloženo je však až vydání v Berlíně roku 1617, viz GOEDEKE, Karl. *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen*. 2. ganz neu bearbeitete Auflage. Das Reformationszeitalter. Dresden 1886, s. 63.

138 ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela. *The Musicians at the Court of Rudolf II.*, op. cit., s. 188.

139 *Epistolae ad Joannem Kepplerum Mathematicum Caesareum scriptae*. Lipsiae 1718, s. 419–420. Překlad Jiří K. Kroupa.

140 Archiv der Gesellschaft der Musikfreunde Wien, sign. II 1796/45.

Obr. 12: Titulní strana Zangiova *Magnicat II toni*, vydaného v Praze roku 1609. Výjimečné grafické řešení i celková nákladná úprava tisku souvisí se sbírkou mší císařského varhaníka Luythona, vydanou v téže tiskárně téhož roku. Oba tisky se často dochovaly společně.

S definitivním odchodem z Gdaňsku Zangius ztrácí také titul tamního kapelníka a v následujících tiscích je označován jen jako císařský služebník. Zangiův hypotetický itinerář v rozmezí let 1609 až 1612 se opírá zejména o narůstající počet jeho vydaných děl, drobným tiskem šestihlasého *Magnificat II toni* počínaje. Na tomto jediném Zangiově pražském tisku z oficíny Nicolase Strausse zaujme především úzká souvislost s Luythonovou sbírkou *Liber I. Missarum*. Zangiův *Magnificat* měl sice vlastní titulní list, avšak shodné tiskařské typy a formát. Ostatně většina známých exemplářů se dochovala jako přítisk rozsáhlejší sbírky Luythonovy.

Na základě dosavadních zjištění se Zangiův geografický horizont zužuje jen na země Koruny české a Vídeň, zároveň však Zangius v této době získává nové patrony v okruhu širší rodiny Karla staršího ze Žerotína. Je otázkou, zda právě tyto kontakty mu nepomohly k získání vrcholného místa jeho kariéry, kapelnické funkce na kurfiřtském dvoře v Berlíně v polovině roku 1612.

2.8 Moravské kontakty jako předpoklad završení kariéry?

Zemský hejtmán Karel ze Žerotína vládne v zemi, jako by byl sám v ní pánem, a smlouvá se s cizinou, kde a kdykoliv se mu zlíbí. Žádné nařízení moje neobejde se bez toho, aby on provedení jeho pod jisté výminky nekladl. (z listu císaře Matyáše Ferdinandu Štýrskému, pozdějšímu císaři Ferdinandovi II., z roku 1613)¹⁴¹

Nejpozději roku 1609 navázal Zangius kontakty s rodem Žerotínů, především s Karlem starším ze Žerotína (1564–1636) a jeho podstatně mladším bratrem Janem Divišem (1580–1616), který se narodil až z druhého manželství jejich otce Jana staršího.

Navzdory významu, postavení a bohatství mnoha jeho členů je o jejich vztahu k hudbě dosud známo jen minimum informací. Ladislavovi Velenovi ze Žerotína věnoval roku 1593 rukopisnou tabulaturu pro spinet basilejský varhaník Samuel Mareschall.¹⁴² Právě o Velenovi je rovněž známo, že zaměstnával několik hudebníků. O jeho zájmu o hudbu svědčí i nedatovaný dopis císařského trubače Georga Zigotty, který děkuje Žerotínovi za zaslanoou bečku vína a do Moravské Třebové posílá kromě aktuálních zpráv ze dvora (týkajících se zejména rostoucí moci komořího Langa, kterému se podařilo svého předchůdce dostat do vězení v Bílé věži), také šest (hudebních?) knih a nějaké struny s tím,

141 VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy. Díl 2: Morava reformace, renesance a baroka*, op. cit., s. 89.

142 Blíže viz KUČEROVÁ, Marie. La tablature d'épinette de Samuel Mareschal. *Revue musicale de Suisse romande: organe de l'Association vaudoise des directeurs de chant, de l'Association valaisanne des chefs de chœur et de la section romande de la Société suisse de musicologie*, 1986, 2, s. 71–81. Naposledy viz HOCKER, Ramona. Instrumentale Bearbeitungen des Genfer Psalters. *Schweizer Musikzeitung* 2015, 5, s. 43.

Obr. 13: Nedatovaná a nesignovaná grafika s vyobrazením Karla st. ze Žerotína.

že slíbené housle pošle v nejbližší době.¹⁴³ Na druhou stranu, vztah Ladislava Veleny s Karlem starším ze Žerotína nebyl dle literatury ani dochované korespondence nějak úzký.¹⁴⁴

Tomáš Knoz poukázal na intenzivnější kontakty Karla staršího ze Žerotína se strážnickou větví rodu.¹⁴⁵ Mezi svazky pozdně renesančních hudebnin, které ve dvacátých letech 17. století získal rajhradský klášter, se nachází také hlasové knihy (tenor a bas) nejspíše z majetku Jana Jetřicha ze Žerotína a na Strážnici.¹⁴⁶ Přinejmenším v případě panského stavu lze nalézt v obvyklé struktuře dvora také trubače. Před rokem 1608 tak například mladší bratr Karla staršího ze Žerotína Jan Diviš zaměstnával Hanse Langeru z Brna, který mu sloužil jako polní trubač a *musicus*. Právě pro něj se u rádce arcikníže Matyáše přimlouval za uplatnění.¹⁴⁷

Navzdory ohromujícímu rozsahu dochované korespondence jsou dosavadní poznatky o hudbě na dvoře Karla staršího ze Žerotína velmi kusé. Ze Žerotínovy korespondence je známa podrobněji příprava jeho třetí svatby v Rosicích roku 1604, na níž měli čtyři pozvaní hudebníci z Vídně hrát jen „vážnou hudbu“.¹⁴⁸ O rok později se zajímal o pořízení klavichordu v Brně pro starší dceru

143 HRUBÝ, František. *Ladislav Velen ze Žerotína*. Praha: Historický klub, 1930, s. 43. Do širšího kontextu aktivit rodiny Zigottů zasazuje ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela. *Hudební rod Zigottů (Zygotů z Perknířova Ostrova). Příspěvek ke studiu měšťanského života Prahy v době rudolfínské*. Rukopis (autorce jsem vděčný za jeho laskavé poskytnutí). Dle zmínky o zatčení jednoho z komoří by se případně mohlo jednat právě o zmíněného Jeronýma Makovského, a tedy o události roku 1603.

Mobilář žerotínského zámku v Moravské Třebové (včetně knihovny) připadl v rámci pobělohorských konfiskací z rozhodnutí císaře Františka kardinálovi z Ditrichštejna, zatímco samotné panství Karlovi z Lichtenštejna. Ditrichštejnská knihovna však byla roku 1646 odvezena z Mikulova do Švédska. Viz PARMA, Tomáš. *Mikulovská knihovna Františka kardinála Ditrichštejna a její zánik r. 1646*. Diplomová práce Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2004, zde zejména s. 33.

144 SEHNAL, Jiří – VYSLOUŽIL, Jiří. *Dějiny hudby na Moravě*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2001, s. 32.

145 KNOZ, Tomáš. *Karel st. ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 85–86.

146 SEHNAL, Jiří – VYSLOUŽIL, Jiří. *Dějiny hudby na Moravě*, op. cit., s. 32. Podrobněji viz MAŇAS, Vladimír. Čekání na nový úsvit. Hudba v Rajhradském klášteře v jeho šestém století existence (1550–1650). In: ŽŮREK, Pavel – ŠKVAŘIL, Lumír – MAŇAS, Vladimír (eds.). *In conspectu angelorum psallam tibi. K hudební kultuře benediktinského kláštera Rajhrad od jeho založení do začátku 18. století*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2014, s. 152–153. Hlasová kniha quintus, která z hlediska vazby vykazuje podobné znaky, se nachází ve Spojených státech amerických (Houghton Memorial Library, Harvard University, sign. Mus.V4912V.1594) viz EDWARDS, Scott L. “Is There No One Here Who Speaks to Me?” Performing Ethnic Encounter in Bohemia and Moravia at the Turn of the 17th Century. *Diasporas [En ligne]*, 26, 2015; [cit. 26. 1. 2020].

Dostupné z <https://journals.openedition.org/diasporas/402>. Zde s. 7.

147 Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů Bludov, inv. č. 392, fol. 4r–v. Dopis Ottaviovi Cavrianimu, datovaný 23. září 1608 na Židlochovicích.

148 SEHNAL, Jiří – VYSLOUŽIL, Jiří. *Dějiny hudby na Moravě*, op. cit., s. 32; BRANDL, Vincenc. *Spisy Karla st. ze Žerotína. Listové psaní jazykem českým*. Brno 1870–1872, s. 102–109.

Bohunku.¹⁴⁹ Karel starší ze Žerotína zastával v letech 1608 až 1615 funkci moravského zemského hejtmána, a právě do této doby spadají doložené kontakty Žerotínů a Nikolause Zangia. Úzké vztahy Karla staršího a Jana Diviše ze Žerotína s Janem Jiřím Krnovským a braniborským tajným radou Hartwigem ze Stittenu lze chápat jako jeden z důležitých předpokladů završení Zangiovy kariéry ve funkci berlínského kurfiřtského kapelníka. Protože však zmíněné kontakty Zangius udržoval i poté, vnucují se úvahy, nakolik byl vtažen do zákulisí středoevropského politického dění v době před vypuknutím třicetileté války.

V roce 1609 Zangius vydal ve Vratislavi další příležitostný tisk, obsahující rovnou tři moteta na latinské texty pro sedm a osm hlasů, a to ke svatbě Hynka mladšího Bruntálského z Vrbna a Bohunky, dcery Karla staršího ze Žerotína. Svatba se dle literatury konala 1. září na žerotínském zámku v Rosicích a vzhledem k dalším kontaktům Zangia se Žerotíny i s Hynkem Bruntálským lze předpokládat, že zde byl přítomen i sám skladatel a dedikované skladby spolu s dalšími hudebníky snad i přímo provedl.¹⁵⁰ O výskytu většího počtu hudebníků na této výjimečné svatbě svědčí i odměna deset zlatých pro formany, kteří ze Znojma vezli do Rosic hudebníky.¹⁵¹

Z následujícího roku pochází o Zangiovi několik zpráv, umožňujících alespoň z části sledovat jeho itinerář. V Praze si 31. října 1610 vyzvedl poslední doloženou odměnu z císařské pokladny, která obnášela jen 25 zlatých, dle účetních knih odměnu za jediný měsíc, a to navíc z roku 1605.¹⁵² Jako císařský služebník se však Zangius tituloval i nadále.

K 27. březnu 1610 je datován dopis, který Jan Diviš ze Žerotína (z. 1616) adresoval právě Zangiovi („*mein insonders lieber herr Zangi*“). Komorník arciknížat Matyáše a Maxmiliána měl totiž na své rezidenci v Židlochovicích přivítat Jana Jiřího Hohenzollernsko-Braniborského, knížete krnovského (1577–1624).¹⁵³ Pro tento

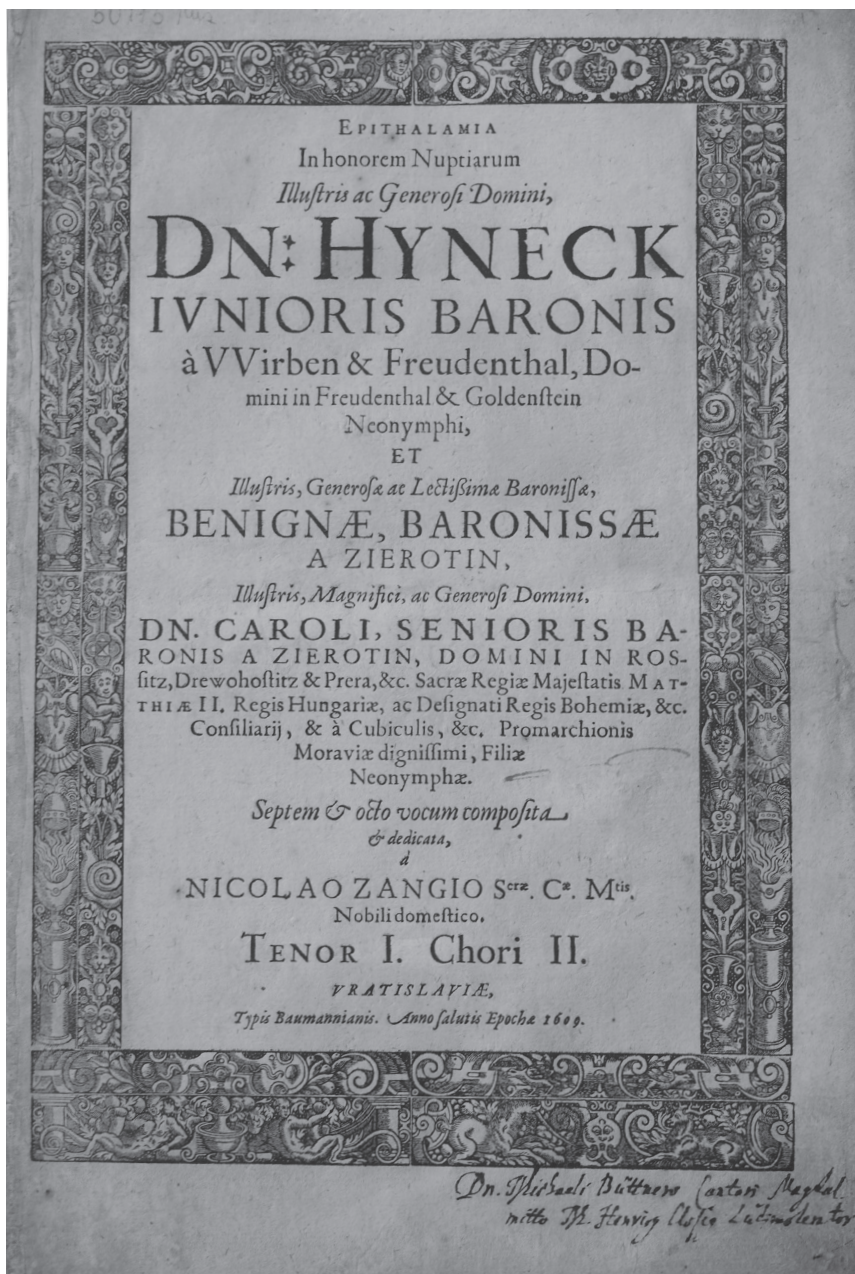
149 BRANDL, Vincenc. *Spisy Karla st. ze Žerotína*, op. cit., s. 423–424. Srovnej stručně ODLOŽILÍK, Otakar. *Karel Starší ze Žerotína 1564–1636*. Praha: Melantrich, 1936, s. 61–62; SEHNAL, Jiří – VYSLOUŽIL, Jiří. *Dějiny hudby na Moravě*, op. cit., s. 32. Pozornost si zaslouží také podstatně mladší detail z testamentu Žerotínova vnuka Karla Bruntálského z Vrbna z roku 1637: ve své závěti určuje vyšší odměn také pro své služebníky, varhaníka Gabriela (20 zlatých) a trubače Schuberta a Jiřího dokonce po 50 zlatých, viz HAAS, Antonín. *Karel Bruntálský z Vrbna*. Praha: Orbis, 1947, s. 127.

150 Stručně viz ODLOŽILÍK, Otakar. *Karel Starší ze Žerotína*, op. cit., s. 34. K datu svatby viz REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.). *Karel starší ze Žerotína. Z korespondence*. Praha: Odeon, 1982, s. 17.

151 Odměnu zachycují znojemské městské účty, viz SOKA Znojmo, fond Archiv města Znojma, sign. AMZ-II 255, fol. 265r; *den II. Septembris 1609: H. Carl der Elter von Zierotin: Den Fuhrleuthen so die Musicos naher Rosyz geführt bezalt 10 fl.* Za poskytnuté údaje jsem zavázán Haně Studeničové.

152 ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela. *The Musicians at the Court of Rudolf II.*, op. cit., s. 188.

153 Karel starší ze Žerotína byl s markrabětem v kontaktu již od roku 1607 (viz dopis, datovaný na Rosicích 3. března 1607). Z korespondence také vyplývá, že někdy v březnu 1610 se měl s markrabětem osobně sejit, a to ve Vídni (lze předpokládat, že odtud pak markrabě odjžděl zpět přes Židlochovice do svého krnovského knížectví). REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.). *Karel starší ze Žerotína*, op. cit., s. 227–228, 271. Nejstarší doložený dopis Jana Diviše ze Žerotína Janu Jiřímu Braniborskému je datován 21. září 1608, viz ZAO-OI, Rodinný archiv Žerotínů Bludov, inv. č. 392, fol. 2r–v. Stejně jako v případě Karla

Obr. 14: Titulní strana Zangiova oslavného tisku k rosické svatbě Hynka mladšího Bruntálského z Vrbna a Bohunka ze Žerotína v září 1609.

účel mu Zangius vyjednal zapůjčení dvou lichtenštejnských hudebníků („*zwey Jungen, so guete Musici*“); více jich v danou chvíli neměl kníže k dispozici. Závěrem dopisu Jan Diviš Zangia výslovně upozorňuje, že sám nevlastní žádné hudební nástroje. K případné hudební produkci (nejspíše *Tafelmusik*) si tedy hudebníci včetně Zangia museli vzít vlastní instrumenty.¹⁵⁴

Markrabě Jan Jiří, pocházející z rodu braniborských Hohenzollernů, uspořádal v Krnově v červnu 1610 oslavy u příležitosti svého sňatku s princeznou Evou Christinou, dcerou vévody Friedricha Württemberského. Událost je v kulturních dějinách střední Evropy známá především skrze vystoupení takzvaných hessen-ských komediantů, kteří předtím účinkovali na dvoře císaře Rudolfa II.¹⁵⁵ Svou účast na slavnostech, konaných 3. až 13. června, písemně potvrdil Jan Diviš ze Žerotína.¹⁵⁶ Je možné, že slavné krnovské svatby se účastnil i Zangius, pružně reagující na rozličné situace a potřeby aristokratické reprezentace.

Podle druhotně dochovaného popisu svatby se slavnosti (na rozdíl od Žerotínova dopisu) odehrávaly mezi 14. a 19. červnem. Při příchodu ženicha do sálu měly na úvod zaznít trubky a píšely (*Ein Spiel Trometen und Pfeiffen*). Teprve v závěru průvodu knížecí družiny, těsně před samotným markrabětem, krácel tympanista s šesti trubači. Ještě zajímavěji se jeví podoba nevěstiny družiny, protože jí předcházel soubor smyčcových nástrojů (*Gehet ein Music von Seitenspiel vorher*). Po příchodu všech zúčastněných měla spustit muzika, tedy instrumentální soubor, ne však více než jeden hudební kus. Po samotném svatebním obřadu usedl knížecí pár na své původní místo a po odeznění trubačské intrády zazněla další skladba. Podobně měla vystoupit muzika i následujícího dne u příležitosti svatebního kázání, zde popis dokumentuje celkem tři hudební vstupy: při příchodu páru do sálu, před a po kázání.¹⁵⁷ Kromě souboru trubačů s tympanistou jako prakticky nezbytné součásti knížecí reprezentace zde tedy účinkoval nejméně jeden blíže neznámý soubor (muzika) s různorodým nástrojovým obsazením. Mohlo se případně jednat o soubor místního městského trubače, avšak nadregionální význam dané slavnosti nedovoluje vyloučit externí, zvláště pozvané hudebníky.

starší ze Žerotína zprostředkoval korespondenci markraběcí komorník Samuel z Castillionu. K němu viz blíže FUKALA, Radek. Hartvík ze Stittenu – hohenzollernský tajný rada a nejvyšší zemský úředník. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 2001, 30, s. 85–96, zde s. 85.

154 ZAO-OI, Rodinný archiv Žerotínů Bludov, inv. č. 392, fol. 54r–v.

155 V kontextu hudebních dějin Krnova viz KRAMÁŘOVÁ, Helena. Hudební kultura v Krnově do poloviny 17. století. *Musicologica Brunensia* 2015, 50, č. 2, s. 15–27, zde na s. 23. O vystoupení herecké skupiny se zmiňuje POLOCHOVÁ, Markéta. *Ozvučky anglického divadla a dramatu v rané novověké epoše na evropském kontinentu: anglické cestující společnosti*. Disertační práce Katedry divadelních studií Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2014, s. 62–63.

156 ZAO-OI, Rodinný archiv Žerotínů Bludov, inv. č. 392, fol. 64r.

157 BRAUN, Edmund Wilhelm. Kurtze Verzeichnuß deß Proceß so an dem Fürstlichen Beylager alhier zu Jägerndorff gehalten werden soll. *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch Schlesiens* 1913, VIII, s. 44–46.

Blízkým rádcem markraběte Jana Jiřího byl Hartwig von Stitten (1563–1621), roku 1609 jmenovaný do funkce vrchního hejtmána krnovského knížectví. K rodu Hohenzollernů jej však vázaly i další úřední funkce, především úřad braniborského tajného rady. Mezi roky 1609 až 1621 zároveň zastával úlohu vyslance slezských stavů i krnovského knížete v Polsku, Prusku, Dánsku i v Praze. Nejspíše skrze poslední jmenovanou funkci se tento původem holštýnský šlechtic sblížil s Karlem starším ze Žerotína.¹⁵⁸ Hartwig von Stitten se v roce 1582 imatrikuloval na univerzitě ve Frankfurtu nad Odrou.¹⁵⁹ Právě do tohoto města se také uchýlil na sklonku života roku 1621, kdy se – snad pod vlivem Karla staršího ze Žerotína – odklonil od politických aktivit markraběte Jana Jiřího Hohenzollernského. Za zmínku však stojí, že autorem pohřebních kázání o Hartwigovi von Stitten i jeho manželce byl teolog Christian Pelargus, jehož báseň je otištěna mezi pretexty Zangiovy první sbírky.¹⁶⁰

V roce 1611 vydal Zangius ve Vratislavi poslední doložené svatební moteto, osmihlasé *Apprehendens Raguel dexteram filiae suae*.¹⁶¹ Georg Baumann musel vzhledem k datu svatby (30. srpna) tento drobný tisk vydat nejpозději během srpna. Lze se rovněž domnívat, že se zde v té době pohyboval i skladatel, Vratislav se totiž po dlouhé době připravovala na návštěvu panovníka.

Po abdikaci císaře Rudolfa II. zahájil na sklonku srpna svou holdovací cestu jeho bratr Matyáš, který 18. září dorazil do Vratislavi. Podrobná dobová relace Georga Reuttera neuvádí jen počty tympanistů a trubačů v jednotlivých průvodech (Jan Jiří Hohenzollernsko-Braniborský, vévoda krnovský měl ve své suitě celkem osm trubačů, zatímco kozáckou vojenskou družinu Adama

158 Starší literaturu i základní přehled pramenů shrnuje FUKALA, Radek. Hartvík ze Stittenu, op. cit. s. 85–96.

159 O jeho studiu na Viadrině svědčí imatrikulační zápis k roku 1582 (*Hartwich a Stitten Lubecensis*), viz FRIEDLANDER, Ernst. *Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O.* Leipzig 1887, s. 298.

160 Hartwig von Stitten zemřel už 22. prosince 1621, jak vyplývá z Pelargova pohřebního kázání, viz *Der Neun und dreissigste Psalm Davids / Ich habe mir fürgesetzt / ich wil mich hüten / etc. Erkleret / bey der Adelichen und Christlichen Sepultur, Des [...] Hartwigs von Stitten Fürstlichen Brandenburgischen geheimen Raths [...] Welcher den 22. Decembris, Anno 1621. [...] entschlaffen / und hernach den 31. Ianuarii Anno 1622. [...] zu Franckfurt an der Oder [...] ehrlich zur Erden bestetiget worden / Gehalten durch Christophorum Pelargum [...] Franckfurt an der Oder: Hartman, 1622 (VD17 14:018995R)*. Všechny tři příležitostné tituly, související s úmrtím Stittena a jeho manželky, vyšly roku 1622 ve Frankfurtu nad Odrou, kde Hartwig von Stitten studoval na místní univerzitě a v samotném závěru života se sem opět uchýlil. Podrobnější informace o daných tiscích přináší on-line databáze VD17.

161 *Viro Ornatiss. & Integerrimo Andreae Bodenstein Wratislaviensi, Cum Virgine lectissima Susanna, viri honestissimi et prudentissimi Dn. Johannis Reimanni Civitatis Polckenhanensis Senatoris relicta filia Sponso Sponsa Nuptias celebraturo ad diem 30. Augusti. Anno M. DC. XI. Nicolai Zangii gratulatio Melica.* Vratislaviae: Baumann, 1611. RISM A/I Z 43, ZZ 43. Vztah Zangia k novomanželům není dosud objasněn. Na císařském dvoře však od roku 1600 působil komorní varhaník Thomas Podenstein (Bodenstein), a to nejméně do roku 1614, viz ŽÁČKOVÁ ROSSI, Michaela. *The Musicians at the Court of Rudolf II.*, op. cit., s. 142.

Václava Těšínského vedle bubeníka ozvlášťňoval hráč na šalmaj), ale všímá si podrobněji i hudebních produkcí. Nejpodrobnější zmínka se týká hry městských hudebníků, umístěných na slavobráně na hlavním náměstí: *výtečně hráli na všelijaké píšťaly, kvartové a jiné pozouny, pumorty a cinky krásné skladby pro deset hlasů.*¹⁶²

O takovýchto hudebních produkcích lze uvažovat jako o akustické období samotných slavobran, tedy efemérní architektury.¹⁶³ Místní hudebník Samuel Besler pro tuto příležitost zkomponoval osmihlasé moteto, podobně jako v roce 1620 při slavnostním vjezdu Fridricha Falckého.¹⁶⁴ Překvapivá je však Reutterova zmínka o desetihlasé kompozici, která tímto Beslerovo moteto vylučuje a naopak otevírá možnost pro uplatnění některé ze Zangiových skladeb.¹⁶⁵ Sazba pro deset hlasů totiž ani v této době nebyla zcela obvyklá. Prostějovské inventáře však už k roku 1607 dokládají existenci pěti takových Zangiových motet, převážně na oslavné žalmové texty. Částečně se také dochovala skladba *Dilectus meus mihi*, v níž Zangius zhudebnil dvě pasáže z Písně písní (2, 16–17 a 7, 11–12), v symbolické rovině použitelné i pro slavnostní vjezd panovníka.¹⁶⁶

Cestou z Vratislavi do Vídně se Matyáš Habsburský zastavil mimo jiné v Bruntále, kde 18. října novému panovníkovi složili hold opavští stavové. Hostitelem byl místní zámecký pán Hynek mladší Bruntálský z Vrbna, zeť Karla staršího

162 REUTTER, Georg. *Klare und eigentliche Beschreibung Des Durchlauchtigsten [...] Herrn Matthiae deß Andern [...] Ansehenlichen Königlichen Einzuges zu Breßlaw: Welcher den 18. Septemb. umb 2. Uhr nach Mittag seinen anfang/ unnd alldar inn der 6. stunde seine Endschaft [...] genommen / Durch Georgium Reuttern Mitbürgern daselbst nach aller Einfalt observiret, beschrieben/ und in den Druck fertiget*. Breslau: Baumann, 1611 (VD17 23:247470X), fol. EIV^v. Holdovací návštěvu ve Vratislavi podrobně popisuje HOLÁ, Mlada. *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku*. Praha: Casablanca, 2012, s. 121–142. Související písemné památky z Čech a Moravy představuje studie MALURA, Jan – VACULÍNOVÁ, Marta. *Oslava Matyáše Habsburského v bohemikální literatuře pozdního humanismu*. *Česká literatura* 2019, 67, č. 6, s. 792–826.

163 HRBEK, Jiří. Panovnícké vjezdy do pražských měst v pobělohorské době (1620–1740). In: HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – SMÍŠEK, Rostislav (eds.). *Symbolické jednání v kultuře raného novověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019, zde s. 33. Autor odkazuje na monografii ŽÁK, Sabine. *Musik als „Ehr und Zier“ im mittelalterlichen Reich. Studien zur Musik im höfischen Leben, Recht und Zeremoniell*. Neuss: Dr. Paffgen, 1979.

164 Viz Beslerovy tisky RISM A/I B 2427, 2435. K Beslerovi viz WRÓBLEWSKA, Aleksandra. Samuel Besler (1574–1625) – zarys życia i twórczości. *Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ* 2018, 39, č. 4, s. 5–19.

165 V Beslerově případě jsou doloženy jen tři osmihlasé skladby, viz WRÓBLEWSKA, Aleksandra. Kompozycje Samuela Beslera (1574–1625) na tle przemian stylistycznych w muzyce początku XVII w. *Dzieła i Interpretacje. Rocznik Studentów Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego* 2018, 15, s. 84–91, zde s. 88.

166 Doložena v tzv. Bardejovské sbírce hudebnin, viz MURÁNYI, Robert Árpád. Thematisches Verzeichnis der Musiksammlung von Bartfeld (Bártfa). *Deutsche Musik im Osten*. Bd. 2. Bonn 1991, s. 43, 90, a ve sbírce lehnického vévody Jiřího Rudolfa, viz PFUDEL, Ernst. *Die Musik-Handschriften der Königl. Ritter-Akademie zu Liegnitz*. Leipzig 1886, s. 38. Jde o rukopisné hlasové knihy datované k roku 1623, srovnej KOLBUSZEWSKA, Aniela. *Katalog zbiorów muzycznych legnickiej biblioteki księcia Jerzego Rudolfa*. Legnica: Legnickie Towarzystwo Muzyczne, 1992, s. 91.

ze Žerotína.¹⁶⁷ I v tomto případě je možné předpokládat přítomnost Nicolause Zangia, ať už mezi hosty či v aktivní roli hudebníka. Pozdější kontakty mezi ním a Hynkem Bruntálským by tomu napovídaly. Zřejmě až na podzim 1611 vydal Zangius ve Vídni svůj teprve druhý svazek trojhlasých světských písní (*Ander Theil Deutsche Lieder mit drey Stimmen*).¹⁶⁸ Dedikace Janu Divišovi ze Žerotína je totiž datována ve Vídni na svátek Všech svatých (1. listopadu 1611).

K okruhu širší žerotínské rodiny patřil konečně i zmíněný Hynek mladší Bruntálský z Vrbna, kterému Zangius dedikoval svou jedinou sbírku šestihlasých latinšských motet, vydanou roku 1612 ve Vídni (stejnou dedikaci nese i lipské vydání motet z roku 1613). Tento hornoslezský šlechtic působil jako aktivní stavovský politik a jakožto majitel bruntálského a kolštejského panství byl sousedem markraběte Jana Jiřího Braniborského. Zemřel však předčasně již v únoru 1614.¹⁶⁹ O jeho kontaktech s markrabětem Janem Jiřím Braniborským i Hartwigem von Stitten svědčí především korespondence Karla staršího ze Žerotína.¹⁷⁰

Naprosté minimum dochovaných pramenů, které by se týkaly Hynka mladšího Bruntálského z Vrbna a jeho dvora, neumožňuje podrobněji studovat vzájemné vztahy mezi šlechticem a Zangiem. Tušení souvislostí je zde však na místě. Hynek se i spolu s mladším bratrem Bernardem zapsali 30. srpna 1604 ve Frankfurtu nad Odrou do památníku studenta z Vratislavi Gottfrieda Wagnera. Johann Georg Triegler, tehdejší praeceptor obou urozených bratrů, který je na studijní cestě doprovázel, se do onoho památníku zapsal na stejném místě jen o den později.¹⁷¹ Triegler později vstoupil do služeb Hynka mladšího Bruntálského z Vrbna, nejpozději od roku 1612 až do Bruntálského smrti působil jako hejtman kolštejského panství (dnes Branná), takto je také titulován ve svém nejvýznamnějším díle, adaptaci středověkého latinského traktátu *De sphaera mundi*, poprvé vydaném

167 NOVÁČEK, Vojtěch Jaromír. Paměti Hynka mladšího Bruntálského z Vrbna o věcech veřejných na Moravě a v Opavsku z let 1610 a 1611. *Věstník Královské české společnosti nauk*, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, 1896, č. 12, zejm. s. 40, 43–46; viz též HAAS, Antonín. *Karel Bruntálský*, op. cit. s. 32–33.

168 SACHS, Hans – PFALZ, Anton (eds.). *Nicolaus Zangius*, op. cit., s. X. Viz RISM A/I Z 40.

169 Základní informace i stav bádání podává FUKALA, Radek. Paměti Hynka mladšího Bruntálského z Vrbna. Pramen k poznání olomouckých sněmovních jednání v lednu 1610. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity* 1993, 139, č. 1, s. 31–39, zde s. 35. Leccos o povaze a osudech Hynka ml. Bruntálského vypovídá také rozsáhlá korespondence Karla staršího ze Žerotína, viz REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.). *Karel starší ze Žerotína*, op. cit.

170 Viz zejména dopis Karla staršího ze Žerotína Hynkovi mladšímu Bruntálskému z Vrbna, datovaný 22. dubna 1612 na Rosicích. MZA, G 10 Sbírka rukopisů, inv. č. 558, fol. 4v–5r.

171 Herzogin Anna Amalia Bibliothek. Klassik Stiftung Weimar, fond Stambbücher der HAAB Weimar, sign. Stb 394, fol. 54v–55r. Trieglerův zápis je v databázi chybně datován až do roku 1610, viz fol. 217v. Základní informace o Trieglerovi podává HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty. Vychovatelé nobility z českých zemí (1500–1600)*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 314 (zde též odkazy na starší literaturu). Ještě roku 1618 se připomíná v Opavě jako věřitel Jana Bruntálského z Vrbna, viz HAAS, Antonín. *Archiv Žerotínsko-Vrbenský. Listiny a listy z let 1497–1624*. Praha: Zemský národní výbor, 1948, s. 322–324.

Obr. 15: Titulní strana druhého dílu německých světských písní pro tři hlasy, vydaná ve Vídni roku 1611. Zangius Janu Divišovi věnoval nejen tento tištěný svazek, ale také dva další rukopisy jako první a třetí díl svých trojhlasých písní.

Obr. 16: Titulní list jediné sbírky Zangiových latinských motet. Vydáno poprvé ve Vídni roku 1612 a dedikováno Hynkovi mladšímu Bruntálskému z Vrbna.

v Lipsku roku 1614.¹⁷² Právě tento Johann Georg Triegler obdržel 3. října 1609 od jistého Matteuse Rohtta z Kladska darem pergamenový zpěvník, sestavený pravděpodobně skladatelem Tinctorisem pro jeho žákyni Beatrix Aragonskou (1457–1508) krátce před jejím sňatkem s Matyášem Korvínem roku 1476.¹⁷³

Zmíněný dárce onoho zpěvníku Trieglerovi je nejspíše totožný s hudebníkem, který v lednu 1610 věnoval bernardinskému kostelu ve Vratislavi soubor osmi hlasových knih foliového formátu sbírky *Opus melicum* Friedricha Weißensee (Magdeburg 1602), k níž byly dodatečně přivázány opisy skladeb (zejména mší) vesměs rudolfinských autorů Matthiase de Sayve, Philippa de Monte, Charlese Luythona a také jediné známé mše Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrožic.¹⁷⁴ Hudebník stejného jména navíc působil přibližně do roku 1612 či 1613 v berlínské kurfírťsté kapele (viz níže).

Památník Gottfrieda Wagnera (1583–1643) je však mimořádně důležitý především proto, že jeho majitel se po ukončení studií vrátil do rodné Vratislavi, kde od roku 1615 až do smrti zastával úřad kantora (hlavního hudebníka) farního kostela svaté Alžběty, a patřil tedy ke klíčovým osobnostem tehdejšího hudebního života ve městě.¹⁷⁵ Dosud bohužel není známo, jakou funkci vykonával v roce 1612, kdy se mu do památníku přímo ve Vratislavi zapsal Nicolaus Zangius – s užitím stejného citátu jako v pamětním zápise z roku 1603, avšak s novým hudebním motivem. Zangius je tak v hlavním městě Dolního Slezska doložen 2. května 1612, těsně před nástupem do nové funkce v Berlíně.¹⁷⁶ Především

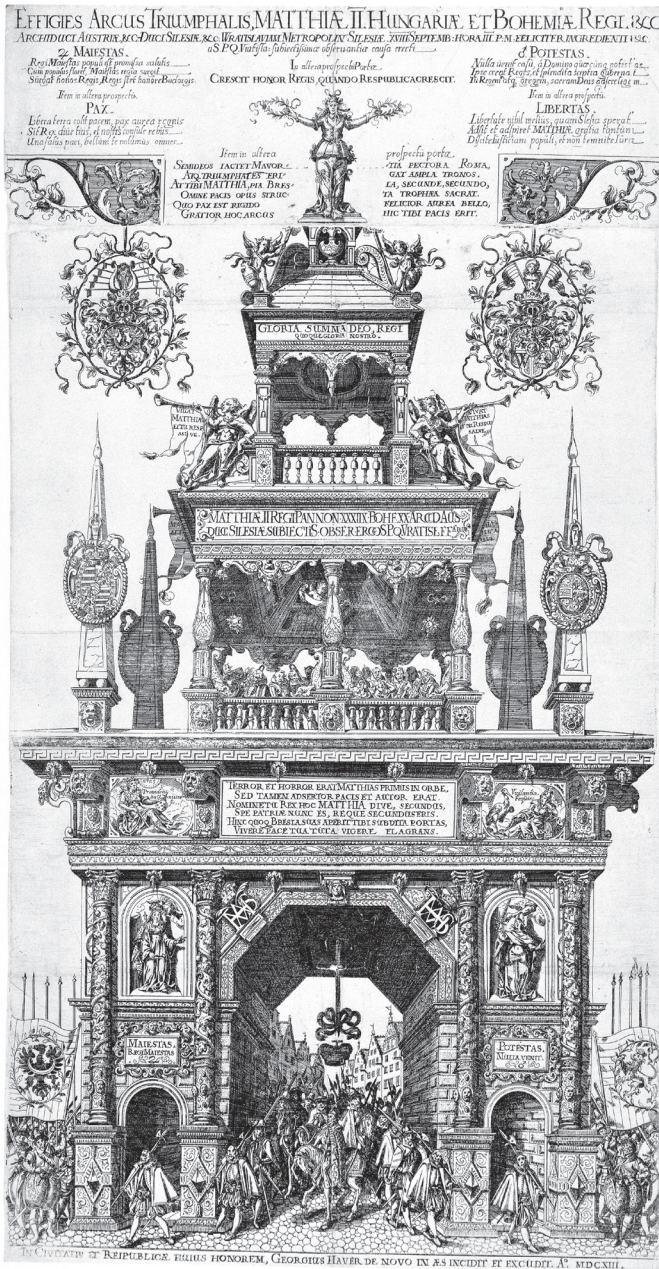
172 Podle databáze německojazyčných tisků 17. století (VD17) je Triegler autorem minimálně dvou adaptací: zmíněného astronomického traktátu *Sphaera. Das ist: Ein kurtzes Astronomisches Tractätlein von der Sphaera und des Himmels Lauff*, vydávaného opakovaně až do počátku 18. století, a zřejmě též příručky šermířského umění (*Ein Neues künstliches Fecht-Buch [...]*, první doložené vydání Lipsko 1664). Nicméně už v druhém vydání traktátu *Sphaera* (Lipsko 1622) je autor označen jako nebožtík.

173 Beatrix Aragonská se po smrti Matyáše Korvína vdala za Vladislava Jagellonského, manželství však zůstalo neplatné až do jeho faktického zrušení roku 1500. Teprve poté se Beatrix vrátila z Uher do Neapole. Podle současného uložení je rukopis nazýván *Mellon Chansonnier* (Yale University Library, USA, sign. US-NHub 91). Dosavadní výzkum shrnují GANCARCZYK, Pawel – HLÁVKOVÁ, Lenka. The Lviv Fragments and Missa L'Homme Armé Sexti Toni. Questions on Early Josquin Reception in Central Europe. *Tijdschrift van de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* 2017, 67, s. 139–161, zde s. 153. Veškerá dosavadní literatura označuje tehdejšího majitele zpěvníku jako Johanna Georga Trigbora, proto zůstal až dosud neidentifikován. Donační zápis se nachází na fol. 1r zmíněného rukopisu.

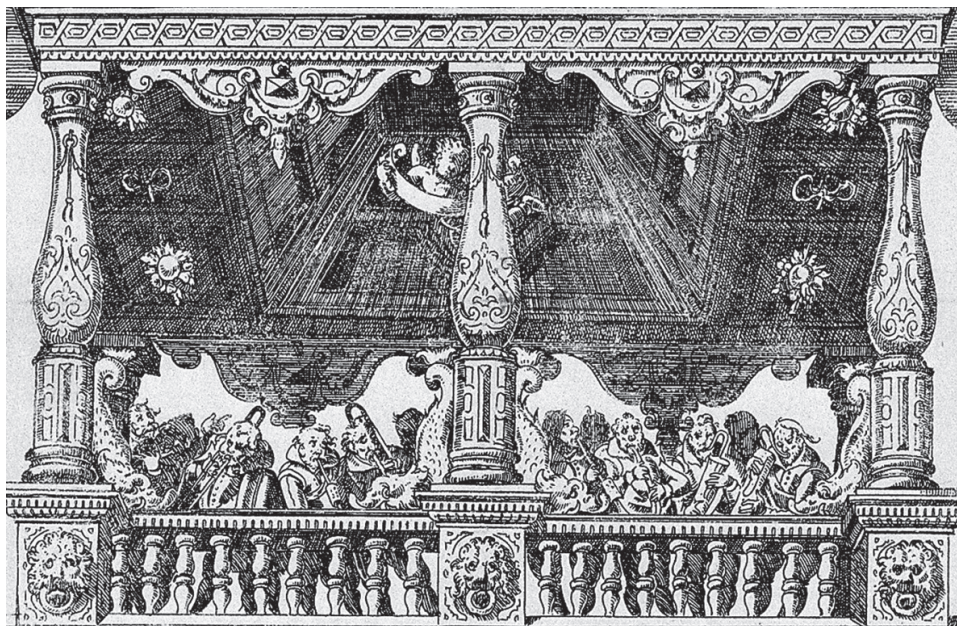
174 Viz BOHN, Emil. *Die musikalischen Handschriften des XVI. und XVII. Jahrhunderts in der Stadtbibliothek zu Breslau. Ein Beitrag zur Geschichte der Musik im XVI. und XVII. Jahrhundert*. Breslau 1890, s. 116–117. Dedikační text cituje RACEK, Jan. *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba. III. Díl, část první: Dílo literární a hudební*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1973, s. 71, 195 (pozn. 208).

175 STARKE, Reinhold. Kantoren und Organisten der St. Elisabethkirche zu Breslau. *Monatshefte für Musikgeschichte* 1903, 35, č. 3, s. 41–48, zde s. 43.

176 Herzogin Anna Amalia Bibliothek. Klassik Stiftung Weimar, fond Stammbücher der HAAB Weimar, sign. Stb 394, fol. 88v–89r.

Obř. 17: Rytina Georga Hauera z roku 1611, zachycující slavobřanu pro Matyřše Habsburskěho ve Vratislavi.

Obr. 18: Výřez z Hauerovy rytiny, pohled na emporu s hudebníky. V popředí je celkem osm instrumentalistů (patrně jsou flétna, pumorty, trombóny, cink, dulciány) a v pozadí zřejmě další čtyři postavy, z nichž ta úplně vlevo diriguje celý ansámbl.

ale jeho zápis v památníku místního hudebníka nabízí vysvětlení, proč se právě v tabulaturách a hlasových knihách vratislavské provenience z první poloviny 17. století dochovalo největší množství jeho nevydaných skladeb.¹⁷⁷

177 Staatsbibliothek zu Berlin. Preußischer Kulturbesitz, Sammlung Bohn, Ms. 18-23, 31, 32, 34, 105. Viz BOHN, Emil. *Die musikalischen Handschriften*, op. cit., a CHARTERIS, Richard. *Newly discovered music manuscripts from the private collection of Emil Bohn*. [Neuhausen-Stuttgart]: American Institute of Musicology; Holzgerlingen: Hänssler, 1999. Ze sbírky kostela sv. Alžběty by měl z výše uvedených pocházet přinejmenším rukopis Bohn Ms. 18, viz WIERMANN, Barbara. *Die Entwicklung vokal-instrumentalen Komponierens im protestantischen Deutschlands bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2002, s. 344. Z hlediska dochování Zangiových skladeb je vedle zmíněné varhanní tabulatury (Bohn Ms. 18) klíčový soubor osmi hlasových knih Bohn Ms. 22, který nese na vazbě vyražená písmena G W V S a letopočet 1614, viz BOHN, Emil. *Die musikalischen Handschriften*, op. cit, s. 73. Písmena spolehlivě určují majitele a zřejmě i sestavovatele rukopisu, kterým byl zmíněný Gottfried Wagner V[ratislaviensis] S[ilesius].

2.9 Završení kariéry: kurfiřtským kapelníkem v Berlíně

Na berlínském kurfiřtském dvoře působil od roku 1608 jako kapelník Johannes Eccard (1553–1611), který do té doby zastával funkci kapelníka na vévodském pruském dvoře v Královci. Do Berlína jej povolal ještě kurfiřt Joachim Fridrich (vládl v letech 1598 až 1608) vzhledem ke svému poručnictví nad posledním pruským Hohenzollernem Albrechtem Fridrichem (z. 1616), který byl duševně nemocný. S Eccardem, který s novou funkcí získal roční plat 200 zlatých rýnských a četné příjmy v naturáliích, přišli z Královce také vybraní instrumentalisté a šest chlapců diskantistů.¹⁷⁸ Bezprostředně poté zemřel kurfiřt Joachim Fridrich, nástupcem se stal jeho prvorozený syn Jan Zikmund (1608–1619), zatímco druhorozený Jan Jiří se již tehdy realizoval jako kníže krnovský.

Po Eccardově úmrtí na podzim 1611 působil v Berlíně opět královecký kapelník Johannes Crocker (Kroker), avšak ne na dlouho.¹⁷⁹ Na svátek Nejsvětější Trojice roku 1612 se totiž berlínským kapelníkem stal Nikolaus Zangius s ročním platem 1 000 zlatých.¹⁸⁰ Podle dostupných dokumentů stoupl počet hudebníků oproti éře předchozího kurfiřta (18) do roku 1613 celkem na 37. Oproti původním třem dvorním varhaníkům zaměstnával nový kurfiřt jediného, avšak mezi hudebníky se nově objevují hráči na basové nástroje (teorba, viola da gamba, dulcián). Rozsáhlý ansámbl zahrnoval vedle instrumentalistů nově také devět až deset dospělých zpěváků a dvanáct diskantistů.¹⁸¹ Od svátku Nejsvětější Trojice roku 1612 byli v Berlíně angažováni také čtyři trubači z Prahy. Zangius zde tedy nejspíše uplatnil i své organizační schopnosti, které zmínil už v dopise dánskému králi Kristiánovi IV. roku 1599. Nový důraz na instrumentální rozšíření souboru dává Curt Sachs do souvislosti se Zangiovým dlouholetým působením na císařském dvoře v Praze. To se však jeví jako sporné vzhledem k Zangiově funkci uvolněného císařského služebníka, a především jen příležitostných pobytů na Rudolfově dvoře.¹⁸²

Klíčovým dokumentem pro poznání berlínského souboru v Zangiově éře je seznam hudebníků s datem jejich zaměstnání a výší platu, který pochází nejspíše

178 SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*. Berlin: Julius Bard, 1910, s. 43.

179 MAYER-REINACH, Albert. Zur Geschichte der Königsberger Hofkapelle in den Jahren 1578–1720. *Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft*, 1904, 6, č. 1, s. 32–79, zde s. 53–54. Crockera nezmiňuje ani Sachs, ani Braun v hesle věnovaném hudební kultuře Královce, zde zcela chybí odkaz na provoz vévodské kapely mezi Eccardovým odchodem do Berlína (1608) a nástupem Johanna Stobaea (1627), viz BRAUN, Werner. Kaliningrad. *Grove Music Online*. 2001; [cit. 16. 5. 2018]. Dostupné z <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000015330>.

180 SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit. s. 45, k platu viz níže.

181 SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit. s. 45.

182 SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit. s. 45.

Obr. 19: Peter Troschel: kostel sv. Alžběty ve Vratislavi. Jako kantor zde od roku 1615 působil Gottfried Wagner, v jehož rukopise se dochovaly odjinud neznámá Zangiova díla.

z roku 1613.¹⁸³ Pozoruhodný je výskyt hned tří hráčů na cink, *Camillo Cytharist* byl nejspíše hráčem na cistru.¹⁸⁴ Podle téhož dokumentu měli být tehdy také vyplaceni (*Abfertigung*), a tudíž i propuštění zmínění „čtyři trubači z Prahy.“¹⁸⁵ Ve světle dalších událostí i osudů berlínských hudebníků patří mezi ty důležité zejména falsetista Jacob Schmidt či skladatelsky činný cinkenista Bartholomeus Schultz (Praetorius), oba později působili v královské kapele ve Stockholmu. V případě tenoristy Caspara Zengella, zaměstnaného od Vánoc 1612, nelze vyloučit příbuzenský vztah ke kapelníkovi. Zengell se připomíná naposledy 28. dubna 1620 u příležitosti křtu syna Caspara. Je pravděpodobné, že stejně jako Schultz odešel do Stockholmu, kde později jako hudebník působil i jeho syn.¹⁸⁶ V letech 1614 a 1616 je na berlínském dvoře doložen také lichtenštejnský trubač Mikuláš Rašek.¹⁸⁷

183 Sachs zmiňuje soupis dvorských hudebníků, vyhotovený roku 1613, bohužel bez bližšího odkazu na zdroj (z tajného státního archivu): *Verzeichnuss der Musicanten Churfürst Johann Sigismunds, deren Besoldung und Zeit des Dienst-Eintritts*. Dle Sachsovy citace z daného soupisu je zřejmé, že jde o stejný soupis, který s chybným vročením 1618 a jménem kapelníka ve tvaru Nicolaus Jungius otiskl již SCHNEIDER, Louis. *Geschichte der Oper und des Königlichen Opernhauses in Berlin*. Berlin: Duncker und Humblot, 1852. Anhang Geschichte der Churfürstlich Brandenburgischen und Königlichen Preussischen Capelle, s. 28–29. Relevantních materiálů je v berlínském státním archivu zřejmě poměrně velké množství, podrobnější výzkum se však dosud nepodařilo realizovat. Výjimku představuje cenná, avšak bohužel nedatovaná žádost obyvatel Královce berlínském kurfiřtovi v záležitosti uhrazení nákladů za pobyt jeho kapely v čele s Nicolausem Zangiem, viz Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, XX. HA Hist. Staatsarchiv Königsberg, EM 50 b, Nr. 76, Bl. 78.

184 SCHNEIDER, Louis. *Geschichte der Oper*, op. cit., s. 28–29, srovnej SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit., s. 45–46. Zinkenbläser, ale také Cornettist, tamtéž.

185 Mezi vyplacenými, a tedy i propuštěnými hudebníky, v seznamu figuruje i Mattheus Roth (u Schneidera Rolt), kterého SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit., s. 152 identifikuje s donátorem bernardinského kostela ve Vratislavi.

186 SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit., s. 149. Caspar Zengell ml. působil ve Stockholmu jako dvorní hudebník a kantor německého kostela. Je písařem několika rukopisů takzvané Dübenovy sbírky. Viz RUDÉN, Jan Olaf. *Music in Tablature – A Thematic Index with Source Descriptions of Music in Tablature Notation in Sweden*. Stockholm: Svenskt musikhistoriskt arkiv, 1981, s. 77.

187 HAUPT, Herbert. *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Hofstaat und Sammeltätigkeit*, op. cit., Bd. 1, s. 36, 100. Haupt zde odkazuje na dopisy z 20. července 1614 a 29. května 1616, dochované v knížecím archivu.

Složení berlínského kurfiřtského souboru¹⁸⁸

Jméno	funkce	datum přijetí	roční plat v rýnských zl.
Nicolaus Jungius (!)	Capellmeister	Anno 1612 auf Trinitat[is]	1000
Albrecht Koss	Dulcianist	1613 Trinitat[is]	500
Bernhardin	Violist und Lautenist	1612 Michaelis	480
Adam [*]	der Pohlnische Violist	1612 Michaelis	400
Carl Hornburgk	Organist	1612 Trinitat[is]	300
Nicolaus Siersleben	–	1612 Trinitat[is]	300
Camillo	Cytharist	1612 Michaelis	192
Melchior	Zinkenbläser	1612 Weihnachten	192
Bartholomeus	Bass Lautenist	1612 Michaelis	192
Peter Gabriel	Bass Violist	1612 Michaelis	192
Jacob Pohll	Fedlt Trommeter und Musicus	1612 Michaelis	192
Wentzel Drescher	Trommeter und Musicus	1612 Michaelis	144
Jacob Schmidt	Falsetist	1612 Trinitatis	192
Martin	Altist	1612 Michaelis	96
Caspar Zengell	Tenorist	1612 Weihnachten	144
Martinus Widemann	Bassist	1612 Michaelis	192
Thomas Baltz	Bassist	1612 Trinitatis	192
Baltzer Kirchhof	–	1612 Weihnachten	164
Hanns Pohl	–	1612 Weihnachten	144
Bartholomeus Schulz**	Cornetist	1613 Reminiscere	192
Zacharius Hertell	Cornetist	1613 Reminiscere	200
Melchior Rostokher	–	1612 Weihnachten	144

Pozn.:

* Adam Jarzębski, v Berlíně působící v letech 1612 až 1615, viz SPOHR, Arne. *'How chances it they travel?'*, op. cit., s. 76.

** Cinkenista a skladatel Praetorius, narozený roku 1590 v Marienborgu, odešel z Berlína v roce 1620 do Stockholmu na dvůr švédského krále Gustava II. Adolfa, kde se stal kapelníkem nově ustanoveného souboru. Zemřel roku 1623, viz KYHLBERG, Bengt. Praetorius, Bartholomaeus. *Grove Music Online*. 2001; [cit. 16. 5. 2018]. Dostupné z <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000022246>.

188 SCHNEIDER, Louis. *Geschichte der Oper*, op. cit., s. 28–29.

Dosud není jasné, jaký vliv na chod hudebního souboru měla konverze kurfiřta Jana Zikmunda ke kalvinismu, k níž došlo na přelomu let 1613 a 1614. Odpor braniborského duchovenstva byl značný, obyvatelstvo tedy zůstalo většinou luteránské a kalvínská konfese zůstala omezena na okruh dvora a jeho nejvyšších úředníků. Zdá se pravděpodobné, že v souvislosti s nově zavedenou kalvínskou bohoslužbou se proměňuje také bohoslužebná hudba: opět by tudíž poklesl význam kapely jako souboru dvorské kaple ve prospěch instrumentalistů či obecněji hudby světské.

Zároveň dochází ke značnému přílivu anglických hudebníků, především hráčů na smyčcové nástroje. Curt Sachs připomíná angažmá anglické divadelní skupiny Johna Spencera v Berlíně od raného jara 1614 do velikonočních svátků 1615. Kromě devatenácti herců skupina zahrnovala patnáct instrumentalistů. V tomto kontextu je také nutné vnímat angažmá Waltera Rowa v červnu 1614, přičemž tento anglický virtuos na smyčcové nástroje (violu da gamba a baryton) působil v Berlíně až do své smrti v květnu 1671. V roce 1616 byli vévodou z Mantovy k berlínskému dvoru vysláni dva zpěváci, tenorista Bernardo Pasquino Grassi a kastrát Alberto Maglio (identifikovaný jako Giovanni Gualberto).¹⁸⁹

2.10 Z Berlína na různé strany

Dva dochované dopisy Zangia dánskému králi Kristiánovi IV. z let 1615 a 1616 a dosud dvě známé zmínky o berlínském kurfiřtském kapelníkovi z dopisů Karla staršího ze Žerotína olomouckému biskupovi kardinálovi Františkovi z Ditrichštejna (1615) napovídají, že Zangius byl aktivní také na diplomatické úrovni.

V nedatovaném dopise zřejmě z druhé poloviny roku 1615 nabízí berlínský kapelník dánskému králi plány na organizaci obchodu se zámořským zbožím včetně navázání obchodních styků s Indií.¹⁹⁰ Kristián IV. dopisem, datovaným 17. října 1615 ve Wolfenbüttelu, skutečně požádal braniborského kurfiřta o krátkodobé uvolnění jeho kapelníka.¹⁹¹ V dalším dopise, datovaném 14. března 1616, se Zangius Kristiánovi IV. omlouvá za to, že cestu zatím nevykonal, protože mu v ní zabránilo nepříznivé počasí a mezitím si jej císař Matyáš povolal do Prahy. Dopis zřejmě i s nějakým dedikovaným dílem poslal právě odtud „po věrném příteli

189 SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit., s. 48–49. Srovnej SPOHR, Arne. *How chances it they travel?*, op. cit., s. 76.

190 Rigsarkivet København, Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling. Breve fra udenlandske universiteter og lærde mænd, box no. 3-059 (nedatováno). Digitalisát viz <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=19852177#260600,48688961>. Zběžně cituje KONGSTED, Ole: *Polnisch-dänische Musikbeziehungen*, op. cit., s. 97.

191 Rigsarkivet København, Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling. Kopibog over udgåede skrivelser på tysk vedrørende udlandet. Digitalisát viz <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=260138#260138,48561024>.

Arn[d]tu Wulffenovi z Prahy.“ Jak dosvědčuje podpis, Zangius totiž i nadále zastával funkci císařského služebníka.¹⁹² Stojí též za zmínku, že právě roku 1616 vznikla Východoindická dánská společnost (*Østindisk Kompagni*), otázkou však zůstává, zda šlo o souběh na sobě nezávislých plánů Zangiových a holandských obchodníků usedlých v Dánsku, či o koordinovanou iniciativu.¹⁹³

Karel starší ze Žerotína v listu z 26. října 1615 pak Ditrichštejnovi zmiňuje výsledek své dosavadní korespondence s berlínským kapelníkem. V době Žerotínova pobytu v Praze téhož roku jej zde totiž zastihl Zangiův dopis. V něm berlínský kapelník naznačoval, že pokud by se tím posloužilo stavům této země (Čech?, Moravy?), našli by se (v Braniborsku) lidé, kteří by zemi přispěchali na pomoc. Žerotín si od Zangia vyžádal podrobnější vysvětlení a jeho dopis přiložil k vlastnímu listu kardinálovi (v rodinném archivu Ditrichštejnů se takovýto list bohužel nedochoval).¹⁹⁴ Žerotín sám byl však v této době v úzkém kontaktu s braniborským tajným radou Hartwigem von Stütten, je tedy otázkou, co vlastně Zangius dojednával a pro koho. Jeho případné zapojení do horečné diplomacie v předvečer třicetileté války nelze vyloučit, tím spíše vzhledem k jeho kontaktům a v případě známého hudebníka vcelku pochopitelným častým cestám.¹⁹⁵

2.11 Jaspisová lžička obložená stříbrem

Dne 15. června 1617 sepsali dva určené olomoučtí úředníci pozůstalost váženého pana Nicolause Zangia, hudebníka. Berlínský kapelník a císařský služebník se ze zatím neznámých důvodů vydal v létě 1617 zpět na Moravu a v moravské církevní metropoli tak někdy před polovinou měsíce června zemřel.¹⁹⁶ V pozůstalostním spise je sice označen jako hudebník (*musicus*), ale místní úřady si zřejmě nebyly

192 Rigsarkivet København, Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling. Breve fra udenlandske universiteter og lærde mænd, box no. 3-059 (26. 3. 1616). Digitalisát viz <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=260138#260138,48561024>

Proběhnuvší korespondenci nepřesně interpretuje Hammerich, Angul. *Musiken*, op. cit., s. 169–170. Za cenné konzultace jsem vděčen Vítu Mišagovi.

193 BREDSORFF, Asta. *The Trials and Travels of Willem Leyel: An Account of the Danish East India in Tranquebar 1639–48*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2009, s. 10–11.

194 Korespondence je doložena jen na základě Žerotínových kopiířů. V MZA, G 140 fond Rodinný archiv Dietrichsteinů, jsou dochované pouze tři Žerotínovy dopisy kardinálovi, které se však Zangia ani dané kauzy netýkají.

195 Viz zejména kopiář ZAO-OI, Rodinný archiv Žerotínů Bludov, inv. č. 410 (kopiář německé korespondence Karla staršího ze Žerotína 1615–1619).

196 Na tento údaj z olomoucké knihy pozůstalostí poprvé upozornila STRAKOVÁ, Theodora. Vokálně instrumentální skladby, op. cit., s. 173–174. K soupisu pozůstalosti viz Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Olomouc, Inventáře pozůstalostí měšťanů (1618–1622), inv. č. 2019, sign. 122, fol. 166r–v. Vzhledem k místním zvyklostem došlo k vypořádání pozůstalosti nejspíše v rámci měsíce od úmrtí dotyčného. Za laskavou konzultaci děkuji Zdeňku Kašparovi ze SOKA Olomouc.

vědomy jeho důležitého postavení a zůstává nezodpovězeno, zda se vůbec rozšířila zpráva o jeho smrti. Spíše ne, protože funkce braniborského kapelníka byla znovu obsazena až v únoru 1619 a důvodem prodlení jistě nebyl nedostatek vhodných kandidátů. Ostatně až v roce 1620 a dvou následujících letech vyšly v Berlíně další sbírky (nové skladby i reedice), už jako díla zesnulého berlínského kapelníka.¹⁹⁷

Soupis pozůstalosti svou strukturou a stručností odpovídá faktu, že Zangius byl na cestách. Příkře tak kontrastuje s pozůstalostmi olomouckých měšťanů, zaznamenaných v téže knize. Zarážející je však i nízká hotovost, pouhé čtyři rýnské. Ve skladatelově pozůstalosti se nalézalo ještě několik předmětů ze stříbra: dvě lžíce, koflík, stříbrná šňůra na klobouk a v nadpisu zmíněná lžička z rozlomeného jaspisu (*Leffel vom zerbrochen Jaspies in Sielber eingefasst*) ve stříbrné montáži. Z popisu není zcela zřejmé, zda rozlomeným kamenem měli úředníci na mysli defekt polodrahokamu, jeho specifickou kresbu či způsob zpracování. Samotné spojení jaspisu a ušlechtilého kovu však představovalo spíše výjimečný typ šperkařské práce.¹⁹⁸ Tak či onak, ona z jaspisu vyřezávaná lžička jakoby se pohybovala v podobných kruzích jako sám skladatel.

Soupis pozůstalosti dále zaznamenává oděvy včetně pláště, spacího oděvu a zavazovacího spacího pláště i různých punčoch a čtyř našasených límců zvaných okruží. Na samém konci seznamu figuruje zřejmě skládací lůžko, dále lůžko a koberec, označené shodně jako turecké, a konečně truhla s všelikými dopisy (*Ein Truehel mit allerley brieffen*). V kontrastu s nápadnou absencí hudebnin či nástrojů se zmínka o truhle zdá být úšklebkem nad tušeným, ale nikoli poznatelným rozsahem Zangiovy činnosti.

2.12 Odkaz?

Teprve důsledný výzkum Zangiova díla a jeho rozšíření může objasnit, nakolik byly jeho skladby známé a prováděné i po jeho smrti. Dál se šířily prostřednictvím opisů, tištěných antologií (Bodenschatzovo *Florilegium Portense*, 1618 a 1621)¹⁹⁹ a nových vydání prvního a druhého dílu německých tricinií (Berlín 1621, 1622).

Mimořádná je však posthumní edice pěti a šestihlasých motet a quodlibetů, kterou připravil berlínský dvorní hudebník Jacob Schmidt v roce 1620. Schmidt

197 Více viz v následující kapitole.

198 Z jaspisu řezané nádoby se zlatými prvky a rožmberským erbem je zachyceno v inventářích Karla z Lichtenštejna, poprvé k roku 1613. Právě Petr Vok z Rožmberka zaměstnával zlatníka a řezače drahých kamenů Jana Rabenhaupta, kterého kolem roku 1604 do svých služeb povolal sám císař Rudolf II. BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef (eds.). *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 146–147.

199 Na příkladu Handlova díla se jednotlivým svazkům Florilegia podrobně věnuje MOTNIK, Marko. *Jacob Handl Gallus. Werk – Überlieferung – Rezeption, mit thematischem Katalog*. Tutzing: Schneider, 2012, s. 118–129.

měl tedy přístup k Zangiově pozůstalosti, nebo vydané skladby dokonce vlastnil. Ač patřil bezpochyby k nejvýznamnějším hudebníkům berlínského dvora, dochované zmínky jsou spíše skromné a rozporuplné. V seznamu dvorních hudebníků figuruje jako falsetista, přijatý roku 1612 ve stejném termínu jako Zangius, s platem 192 zlatých. Podle protokolu z roku 1621 však v hohenzollernských službách působil údajně již dvacet let; v roce 1604 měl tehdejší kurfiřt nabídnout uprázdněnou funkci kapelníka právě falzetistovi Schmidtovi.

V době Zangiovy nepřítomnosti od roku 1617 jej Schmidt zastupoval, mimo jiné také v péči o dvorní diskantisty. Jako vicekapelník je měl na starosti i v době krátkého kapelnického působení houslisty Williama Brade (únor 1619–srpen 1620).²⁰⁰ Po Bradeho odchodu na dánský královský dvůr se sám stal kurfiřtským kapelníkem, zřejmě jen na krátkou dobu.²⁰¹ Hudebník Jacob Schmidt se však vyskytuje i v jiných pramenech, kontextech a prostředích. Přes značnou frekvenci tohoto jména (včetně latinizované formy Fabritius) je zde vcelku spolehlivou indicií souvislost právě se Zangiem.

Už v roce svého prvního působení v Gdaňsku (1599) se Zangius zapsal do matricy tamního bratrstva svatého Kryštofa, stejně jako jistý Jakob Schmidt.²⁰² Varhaník stejného jména působil v letech 1602 až 1610 v gdaňském chrámu sv. Jana. Z žádosti, kterou městské radě napsala jeho matka, však vyplývá, že byl od narození nevidomý. Při kostele sv. Jana pomáhal již po deset let jako žák tamního varhaníka Tietze. V citované žádosti se též nachází pozoruhodná zmínka o Schmidtově voskové tabulatuře.²⁰³ Konečně jistý Jakob Schmidt se připomíná k roku 1611 jako bývalý komorník knížete Karla z Lichtenštejna (viz kapitolu III). Výše uvedené lze považovat za nahodilosti. Avšak v roce 1625 *musicus* Jacob Schmid marně žádá městskou radu v Gdaňsku o povolení divadelní produkce (vlastní německý překlad Guariniho *Il pastor fido*) s dodatkem, že kdysi v tomto městě působil jako Zangiovi podřízený hudebník v mariánském chrámu i jinde.²⁰⁴ S rizikem možné diskontinuity je na tomto místě nutné vrátit se k bývalému berlínskému kapelníku Schmidtovi. V roce 1624 se totiž připomíná ve Stockholmu, když se ujal funkce tamního královského kapelníka po smrti svého dřívějšího berlínského kolegy Bartolomaea Schultze (Praetoria) a působil zde do roku 1633. Zemřel však až roku 1642 ve svém rodišti Elbingu (dnes polský Elbląg) v Královských Prusích.²⁰⁵

200 SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit., s. 50.

201 Tamtéž, SACHS, Curt. *Musik und Oper am kurbrandenburgischen Hof*, op. cit., s. 154–155.

202 APG, fond 300/359, sign. 2, fol. 130r.

203 RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 56–57. Nejstarší křestní matrica gdaňské farnosti sv. Jana zachycuje k 19. 2. 1602 křest Jacoba, syna Jacoba Schmidta a Anny, viz APG, fond 300/352, sign. 1, s. 9.

204 RAUSCHNING, Hermann. *Geschichte der Musik und Musikpflege in Danzig*, op. cit., s. 173.

205 KJELLBERG, Erik. *Kungliga musiker i Sverige under stormaktstiden: studier kring deras organisation, verksamheter och status ca 1620– ca 1720*. Disertační práce Institutu hudební vědy v Uppsale, Uppsala 1979.

